

С(Кар)2
Б 70

Кар: 3132

Байчораланы
Сослан

Карачаево-Черкесская
область
БН
КА
ДЕПОЗИТАРИЯ

**Уллуду,
байды
Джамагъат
ЭЛ**

Черкесск — 1985

Байчораланы
Сослан

УЛЛУДУ,
БАЙДЫ
ДЖАМАГЪАТ
ЭЛ

назму китаб

Ставрополь китаб басманы
Къарачай-Черкес бѣлюмю,
Черкесск—1985

С (кар) 2
Б 70

кар: 3132-Д

Б 70

Байчоров С. Я. Велик, богат аул Джемат. Ставропольское кн. изд-во (Карачаево-Черкесское отд.).

128 с.

Сослан Байчоров, поэт и ученый, человек, чья судьба неразрывно связана с судьбой отчего края, предлагает читателю стихи о прошлом и настоящем родного народа, ставшем тайной для простого глаза, но предметом вдохновенного изучения для ученого, песней для поэта.

Этот сборник является как бы продолжением ранее изданных им книг «Дугъум кёзлеринг» («Твои глаза — смородины, 1962»), «Джигитликни эсгертмеси» («Памятник мужеству, 1968»), «Отубуз» («Наш огонь», 1973). Книга состоит из нескольких разделов, в каждом из них он своеобразен и неповторим. Ею заинтересуются не только любители поэзии, она будет иметь неизменный интерес и для историков, краеведов, этнографов. В ней найдут вдохновенные строки и влюбленные...

С (кар) 2

Б $\frac{4702260000-62}{M 159(03)-85}$ 70—85

© Ставрополь китаб басманы
Къарачай-Черкес бёлюмю, 1985

ДЖОЛУМ

ДЖАШАУНУ ТИКЛЕРИ

Къачхы джел уруб учургъанча
Эмен терекни чапрагъын,
Заман джашлыкъны сыйырды да
Тохтатмай озду чабханын.

Чачым агъарады, кёзюм а
Таныб узакъны бегирек,
Аны татыуун сынаргъа деб,
Алгъа учунады джюрек.

Тауну мийиги джилтинлейди,
Арыды мени чыгъарым.
Ары ёрлеуде ашырама
Сизни, багъалы джылларым.

Джашау, не джерде джюрюсем да,
Сенден сейир кёрмедим тау!
Сени джолунгда тюбеученди
Кёб къууанч, кёб палах, кёб чырмау.

Хомух ёрлеялмай сынады,
Тикде ол береди джанын.

Джигер а, чыдай, сыйырады
Тауну кёзюлю деппанын.

Андан кьарасанг да — джангы ран,
Джангы тау — джангы мийиклик.
Хорлар ючюн, энтда керекди
Ётгюр сан, джангы джигитлик.

Манга бу затны шыбырдайдыла,
Оза, багъалы джылларым,
Да келмейди сора мени да
Тутхан джолумдан джанларым...

КЕРЛЮГОМ

Энтда ненча айланч,
Энтда ненча мийик,
Энтда ненча аууш
Тюберикди манга!

Бораны да урур,
Джангуру да сермер,
Бёлерге да болур
Кёксюлдюм тубаннга.

Пелиуанма деб айтмайма,
Къарыусуз да тюйюлме,
Джашауда кесими
Минг кере сынагъаима.

Джолланы джанларын
Сакълаучу аджалны

Тянь-Шанны тюбюнде
Аркъанлаб джырлагъадима.

Урсунла боранла,
Джаусунла джангурла,
Джырыма этилген
Эжиуге санарыкъма.

Къаядан къаягъа
Илине да чыгъа,
Кѣб мийик тауладан
Алкын мен ауарыкъма.

УЯН-УЯН!

Бирге ёсген эдик биз, кѣб тенг,
Уллу джолгъа джораланыб.
Кѣбю терен ызын къояды,
Турабыз талай а талыб,

Кѣлге хошлукъ салыб эркин аш,
Джукълаб озгъун фахму, къарыу.
Джерни кюннге минг айланлыкъ джаш,
Ёгюзча неди бу барыу?

Бирер джерде кымсыз джашайбыз
Ишлей, ашай, джукълай, къоба.
Тура туруб джерни ташлайбыз,
Ёлгюнчюннге унутула.

Уян-уян, артда табмазса
Уяныргъа сен чырт мадар.
Кюнде он кюн, джылда он джыл
Къорат да келликле бла бар.

* * *

С. Е с е н и н д е н

Поэт деген неди? Джырлауду,
Суратлай джашауну кертисин,
Джанланы ийнакълай сезими бла,
къаны бла,
Хыртдылайды кеси терисин.

Поэт деген неди? Джырлауду,
Бизни джуртубузча эркин.
Тынгыла булбулгъа—хаман бирди джыры,
Джукъ ачитмайды аны джюрегин.

Макъамы тюрленсе, джандет
чыбчыкъчыкъ —
Кюлкюлю оюнчакъча джазыкъ.
Таб макъача джырла, башхагъа. уа ушатма,
Дуниягъа джыр сёз бер сен джазыб.

Мухаммад къуранда хыйлалыкъ бла
Этгенди харам чагъырны,
Поэтге уа андан тохтаргъа мадар
джокъду,
Келгенлей айтышха барыры.

Сюйгенин джокълай ол бир келсе уа,
Ол тура эсе башхагъа алдатыб,
Сабырлыкъ табалыб, къызгъа ол бычакъ
тыкъмай,
Юйюне тебрерикди къайтыб.

Джюрегин джандыра къызгъаныу кюч,
Ол къайтыр сызгъыра-сызгъыра:
«Да болсун, сора мен джан берирме
калакча,
Белгилиди бу бизге дуняда».

ДЖАНГЫ ДЖЫРГЪА—ДЖАНГЫ ЭЖИУ

Ямбны сюйгенди Пушкин бек,
Бизде уа джокъду ямб не дактиль...
Ала бла мен назму джасам,
Джукъ тас этерми сора халкъ тил?!.

Джашау джангы джол излетди,
Аны Россияда табдым:
Шимал тюзню ёсюмлерин
Къыбла тауда мен орнатдым.

Джетиб, тирилик берди кёбю,
Менден алсын аны тёлю,
Джолну иги кенгерттирге
Мындан таукел болсун кёлю.

Джетгенди этерге кёзюу
Джаигы джыргъа джангы эжюу.

ОРАЙДА

Къобуб тамада: «Джашла, хайда,
Тебрегиз, кетебиз!» — деди.
Бирден сау джыйын кёлтюрюлд да;
Хар ким чалкъысын сермеди.

Джайгъы кюн алтын бояу тёммейди,
Эртдеди анга тиерге.
Къобан да алтын кёмюк этмейди,
Джырлайды, кюмюш кекире.

Джыйын а сууну джагъасы бла
Кетеди тартыб орайда.
Таулу джашны ол джолдашыды,
Андан иги тау джыр къайда?!

Ол джыр, зынгырдай къонгурауча,
Киреди келиб ююме.
Ол джыр, зынгырдай къонгурауча,
Болады асыу кёлюме.

Хар кюн сайын чыртда солумай.
Тынгыларем санга, орайда.
Джанымса-къанымса, тангымса,
Кюнюмсе, таулу орайда!

Сени эшитгенлей, учунады
Мени къайнагъан джюрегим,

Назму тизгинле къуйдурады
Мени къайнагъан джюрегим.

Джашил тенгизге джетдиргенсе,
Джыйыннга сен нёгер болгъанлай.
Учсуз-къыйырсызды кеси да,
Турады тенгиз толкъунлай.

«Огъур бла башлан!»--деб тартханды
Башчы тенгизни толкъунун.
Джыйын ызындан ашыкъгъанды,
Саудан да салыб къарыуун.

Ол джыр а сейир зынгырдайды,
Киреди келиб ююме.
Ол джыр а сейир зынгырдайды,
Болады асыу кёлюме...

БАДЖАРГЪАН ИШЛЕРИМ

Баджаргъан ишлерим—манга ауур,
Къолларым—уллула, зыбырла,
Къаламым—бир гитче, бир дженгил,
Джазаргъа тебресем назмула.

«Джаз китаб! Бу къара ишни къой!» —
Дегенле да, тейри, болдула.
Огъай, мен этиученме оюм,
Санланы джер къазыб талдыра.

Институт, илмула, илмула,
Аланы кёзююу бла ётдюк.
Олум-бум деб, кетсенг уллугъа,
Джашагъан джашауунг—ётюрюк.

Къолларым—къатыла, джассыла,
Кёлтиуредиле таш да, агъач да,
Китабла да, майна, чыкъдыла,
Окьюучу уа окьюйду къууанч бла.

Тынч, къыйын иш айырмагъан—кёб,
Джюрекни тартханы алагъады.
Атланама ауур ишге мен,
Майнама, энди танг агъарады...

* * *

Джашаууму джылла бла ёлчелесем,
Ол — ёмюрню юцен биринден аслам.
Былай ызыма бурулуб къарасам а —
Ётген джолум бютеулей да, — бир атлам.

Аллымда уа—таула, таула, тик таула,
Барындан да ётерге мен борчлума.
Ол сеbebден амалсыз керекди да
Тенглеширге бу ёмюрню къурчу бла.

24.12.72..

ТЕНГЛИГИБИЗ

Тенглигибиз сезде туююл—къаныбызда,
Мындан да бек бегириги—аллыбызда,
Мен—Къарачай тауларымда, джюрек—сизде.
Айтмасам да, суймеклигим—эсигизде.
Малкъарыма мен талпыйма терк джетерге,
Ариулугъу къоймаучуду терк кетерге.
Да сизни да чакъырады Къарачай джурт,
Хап-хазырды нарт гоппан бла джангы
джууурт.

Тенглигибиз сезде туююл—къаныбызда,
Мындан да бек бегириги—аллыбызда...

КЪАРНАШЛЫҚЪ

Байчораланы Хасанбийге

Къыйынлыкъда сыналады адамлыкъ —
Бу нарт сёзню сен тюшюрдюнг эсима.
Арт джыллада уллу джарсыу къаныгъыб,
Кёб кюрешди алыргъа деб джесирге.

Къауумлача атмадынг сен тенгинги,
Джокълаб турдунг, мадар табыб, болуша.
Энди сени ма ол къарнаш кёлюнгю
Мен айтыргъа тыйыншлыма алгышда.

Джарсыуума юренчекми болдум да,
Заман балхаммы салды да джюрекге,

Къыйынлыкъдан къутулгъанга ушайма,
Сени аны ючюн бек сюерге керекме.

Болдунг эсе къара кюнледе дагъан,
Мен кѳргенни сынамагъын сен ансы,
Манга, джаным, кесинге кибик ышан,
Хар тенгим да ма сенден юлгю алсын!

Бу арт джыллада уллу джарсыу къадалыб,
Кѳб кюрешди алыргъа деб джесирге.
Къыйынлыкъда сыналады адамлыкъ —
Бу нарт сѳзню сен тюшюрдюнг эсиме.

24.10.82.

ИГИЛИКГЕ—ИГИЛИК

Игиликге игиликди мени иннетим,
Ол иннет бла джашау джолну кѳбюн ѳтдюм.

Джетдиралмай къойгъаным да болгъан болур,
Джашай барсакъ, ол кемлигим да толур.

Этгенинг бош къаллыкъ тюлдю, унутмайма—
Игиликге къызыныуну сууутмайма.

Игиликге игиликди мени иннетим,
Ол иннет бла джашау джолну кѳбюн ѳтдюм.

04.06.76.

Джашилликге сары чабхан бетлерин,
Кёзюу джетиб, таула акъгъа бурдула.
Мен да, таулу, джюрютеме чаллыкъны
Тюненеги къара чачны орнуна.

Этер ишим этилмей, кирсем кёрге,
Башха терлеб кюреширин суймейме.
Ол сеибден иш эбинден тайышсам,
Термилеме, ышармайма-кюлмейме.

Ишни тынар джолун тюр-тюр табхынчы,
Бир тынгысыз, дьгаласда джашайма,
Иш амалсыз баджарылырча кёрсем,
Мен, тенглерим, насыблыгъа ушайма.

Джашилликге сары чабхан бетлерин,
Кёзюу джетиб, таула акъгъа бурдула.
Мен да, таулу, джюрютеме чаллыкъны
Тюненеги къара чачны орнуна.

30.08.79.

СОКЪУРАНЫР ДЖЕРИМ ДЖОКЪ

Башымы бюгюн акълыгъы —
Тюненеми хапары.
Тамблам а келе турады,
Мен да барама ары.

Тамбланы аллына атлаб,
Сау кел, деб саламлашама.
Алай эте уллу кюннге
Мен терк джууукълашамэ.

Адамлыкъны баш шартларын
Биргеме джюрюталсам,
Ёмюрюмю арт атламын
Ала бла бирге эталсам,

Джылларымы ашырдым деб
Сокъураныр джерим джокъ.
Алай болур ючюн а,
Башха джол излерим джокъ.

УСТАЗЛАРЫМ

Мен юрендим талай тилде джазаргъа,
Джазгъан назмум хош этмеди джюрекни:
Сагъышларын ана тилде айтычу
Джырларгъа да ана тилде керекди.

Мадар излеб тёрт джаныма къарадым,
Ёртен улу устазлыкъгъа джарады.
«Къара кюбюрню» кёб окъудум тышымдан,
Ол да болду джюрек отну ышыргъан.

Къайсынны да сезимлерин тогъудум,
Османны да сёзлеюне эс бурдум.

Тюз джазыуну белгиледим Умардан,
Джылыу урду ана тилде назмудан.

Ана тилде джырладым, къаджыкъмадым,
Ана тилни хар бир сёзюн джокъладым.
Ана тилни кёрюб турайым къачын,
Анда—мени бушууум бла къууанчым.

08.10.70.

АЛИМЛЕ

«Пишу Онегина размером.
Пою, друзья, на стар^{ый}
лад».

М. Ю. Лермонтов

I

Бир—къар джауады, бир—джангур,
Алайды быйылны къачы.
Бизде уа—джаз: иги харс ур—
Институт этеди къууанчын.
Элли джылдан алгъанды орден.
Сен ёс да бол мындан да ёр деб
Этеме кёлюмден алгъыш
Къууаннгандан ёсюб къарыш,
Халкъны сеиде алимлери—
Докторла бла кандидатла,
Башлагъанла да,—терк атлаб,
Болсунла илму залимлери.

Бизге саугъа бергенлени
Къууанч болсун кѣргенлери.

II

Бери чауул джолтун келгенме,
Къырда ёсгендиле джылла,
Джетер ючюн азаб кѣргенме,
Айтайым аны ма бу джырда.
Минги Тауну тѣгеречи
Ёзенлени къаялары
Джетдиргендиле бери
Минг джылла арты джазмаланы.
Джыйгъанбыз. Не тилди тили?
Айтхан айтады экили.
Тинтсе да бир къауум алим,
Тынгылайды, джетмейин билим.
Да мен да кѣб сыбабхадан
Ётген эдим, излей ачхыч,
Ёрлер эдинг салыб басхыч
Ол мен тинтген китаблагъа.
Эртде ёлген бек кѣб тилни
Джангыз бири ачхыч берди.

III

Мен некме быллай? Хар къуру
Джюрек джангы къайгъы табады,
Иш толуру ючюн уруб,
Не баджартады, не джанады.

Ма бу джол да ишлейме мен,
Башлаб, толу уа тындыралмай.
Мени джангыз кёллендирген:
Джашау турлукъду сындыралмай.
Тангнга джангы кюч бла тюбеб,
Мен энтда иш ишлеб башларма,
Хорлам бла майданны ташларма,
Джюрек турсун алай тебиб.

IV

Уллу кьагъыт тауну кьазама,
Тёзюм бериб юренчеклик.
Ишни эбин табыб кьызама,
Алай бла кёб затха джетдик.
Профессор Тенишев—башчы,
Учхаранга тамам кьаршчы,
Джаратмаса оюмунгу,
Терк табдырады орнунгу.
Кьатылыкъгъа джетмесе чыдам,
Кьоюб кетер кёлге киресе,
Бу акьылгъа артда кюлесе,
Этесе да джангы атлам.
Ашыкъмайды аспирантны
Толургъа тутхан бу мураты.
Мени алим нёгерлерим да
Чекгендиле ма ол ишни,
Илму джашау чыныкъдырыб,
Дженгиллетгенбиз джюрюшню.

V

Джауса да, кюн джарыб турса да,
Бизге кёрюнмейин ала,
Етгендиле кюнле, айла
Биз китабла бла къала.
Алдынг алим болур мурат—
Зауукълукъну бютеу да ат,
Кеченг-кюнюнг илму иш тинт,
Оюмунгу къалам бла черт,
Ачыкъласанг, джукъламай джаз,
Бетинги да кетиб нюрю,
Профессоргъа алай джюрю,
Алай агъар, алай да аз,
Биз, тенгле, ашырдыкъ джылла,
Ма бюгюн да биз—ол джолда.

VI

Теджей кимге да тенглигин,
Джерде джашайды кёб иги,
Азгъа санайды билгенин,
Сынаб айтыуду суйгени.
Тинте келиб аны ишин,
Сёгюб кеталмайды киши.
Профессор Тенишев—ма аллай,
Анда окъугъан кълмаз къууанмай.
Академикге, джашха да
Бирча тенгди бу ашхы адам!

Тюбешиб кенгеширге
Кёбдю мынга джюрюген.
Илму ишлерин сюзюб,
Терсин, тюзюн да кёргюзюб,
Барына джараб барады,
Аны ючюн энчи иши
Турады игиден иги бишиб.
Дерслерине джюрюб джылла,
Бошаб, чыкыганма мен джолгъа.
Кавказы да ёрлегеним,
Мында—джангы нёгерлерим.

VII

Болсакъ да энди биз къартла,
Бизден сыйлыдыла нартла.
Сен не бек онглугъа санал,
Ала салгъандыла тамал.
Да, докторум, ма сен да кеч,
Сени юсюнгден айтама кеч.
Таулулагъа орус эгеч,
Таугъа чыгъаргъа сен бир ёч.
Тауну-тюзю къаздынг-тинтдинг,
Ёмюрлени тот киритин
Ачдынг да, эшигин кердинг,
Халкъны да тарихин кёрдюнг.
Джерни тюбюн аулаб, башы бла
Къайтхан дерим келди санга.
Томла бердинг кёб инсаннга.

Джорюйме быллай сагъышым бла:
Тиймезми да саиға джылы
Таулу джашны ма бу джыры:

VIII

Кеслерин кюннге къыздыра сюеледиле
Минглеб минг джыллагъа шагъатлыкъ къаяла.
Алада къазылгъан дорбунла кёрюнедиле,
Тюблери—шиякы, башлары—къалала.
Ары уа бир къыз джыйыны бла чыкыгъанды,
Джер-джерни чучхутады ол, кёб зат таба.
Ол бурунгу тау джашаугъа джолукыгъанды,
Айырады джерден чыкыгъанны гузаба:
Муну сарматлы къалдырды былайда,
Муну уа—алап, ма муну—булгарлы,
Гуннлу, шумерли, кимерли, хазарлы...
Аладан а мында талай халкъ къуралды.
Кимди бу ала кёзлю келбетли къыз?
Къучагъын да кериб тюбегенди Кавказ.
Ленинград ёсдюргенди муну ажымсыз,
Айтханды: таулула тарихин бар да джаз.
Ол Къобан башы кёб ёзенни чучхуду,
Джылланы онларын ашыра-ашыра,
Таула тахсасы джер тюбю хапарын
Кюнле-кечеле бла джыя башына.
Энди къайда да белгилиди аты,
Терен оюму, айбатлы къууаты.
Аны алкъын джангызды тутхан мураты:

Илмугъа къошайым деб ишлейди къаты.
Сен урунган институт алды орден,
Анда уа—уллу юлюшюнг. Бек сау бол!
Мындан ары тыймайма, бек ашыгъаса да,
Минги Тау таба сен салгъанса да джол.
Анда уа, кюннге къыза, таб сюеледиле
Минглеб минг джыллагъа шагъатлыкъ къаяла.
Алада къазылгъан дорбунла кёрюнедиле,
Тюблери—шиякы, башлары—къалала.

IX

Таугъа чыкъсанг,—дагъыда тау.
Аз тюлсюз, алимле! Махтау!
Ёрлесегиз да мийикге,
Сизге керек туююл тохтау.
Зекийлени-фахмулulаны
Энтда бири—арагъызда.
Окъуйдула китабларын
Бу таулада джашла, къызла.
Чыгъармала тарихинги
Кёреди халкъ джаны-тини.
Сохта сенден окъуй дерсин,
Береди илмугъа кесин.
Бюсюреуле кёл табдырыб,
Энчи джолтун алгъа бараса,
Алимлени да чыгъараса,
Юлгюлеринг бла чакъырыб.

Юйдегингде беш кандидат
Докторланыр деб бар мурат.

Х

Дагъыда барды бир алим,
Сорады шахарым, элим.
Хар бирини иннетин, кѣлюн
Китабында мен кѣб кѣрдюм.
Акъылынга келтирме сен,
Кѣрмезме кем зекийледен!
Халкъны джыр, сѣз хазналарын
Сенича джокъду излеген.
Емюрледен келген акъыл
Аууз сѣзюдю да халкъны,
Сен тинтгенли ма ненча джыл
Санга ёсюм бере саркъды!
Чыгъадыла китабларынг,
Алада—джырлай тургъан къартла,
Емюрлени джыргъан нартла.
Алайды энтда атларыгъынг.
Сенлейлегеди ма бу орден.
Бошайма кѣб китаблы бол деб.

ХІ

Институтха толду элли,
«Хурмет белгиси» ма келди.
Халкъыбызны сыйлы тангын
Алимлеге къараб таны.

Бу орденде—бек кёб юлюш,
Хар бир алим берди иш-кюч.
Ала да аллайла алсынла—
Кёкюрекле джашнасынла,
Оюмлары ишге джугъуб,
Андан уллу пайда чыгъыб.
Кёрюнсюнле алимликде
Къарт да, джаш да ариу къууатда!
Ала илмугъа салгъан хатла
Юлгю болсунла келликлеге!
Бу институт ёссюн, ёссюн—
Халкъ академия десин!

XII

Бир—къар джауады, бир—джангур,
Алайды быйылны къачы.
Бизде уа—джаз: иги харс ур —
Институт этеди къууанчын.
Элли джылдан алгъанды орден.
Сен ёс да бол мындан да ёр деб
Этеме кёлюмден алгъыш,
Къууаннгандан ёсюб къарыш.
Халкъны сенде алимлери—
Докторла бла кандидатла,
Башлагъанла да,—терк атлаб,
Болсунла илму залимлери.
Бизге сзугъа бергенлени
Къууанч болсун кёргенлери!

КЪАЙДАН БОЛДУ
КЪАРАЧАЙ-
МАЛКЪАР

ИЗЛЕУ

Къачанлада бойсундурдукъ ёрлени?
Къарангыды мингджыллыкъла терени!

Алимлени китабларын тинтеме,
Оюмларын эсимде джюрютеме.

Кетиб тауда тарих ызын ызлайма—
Ёмюрлени тахсаларын къозгъайма.

Къайтыб, кюнле, айла, джылла джазама—
Тарих излей «ийне бла кёр къазама».

Табланмаса, тынч кесмегенча чалкъы,
Тарихсизлик дуппукъ этмесин халкъны!

Буруннгусуз бюгюнню англашынмаз,
Бюгюнсюз а тамбла толу ачылмаз.

Халкъ тарихин миндеуледен джыяма,
Ол иш ючюн ёзге асыудан тыйылама.

Халкъым, мындан тарихли бол, эсен бол,
Мындан башха керек тюддю манга джол.

ТАУЛАНЫ ДЖОЛЛАГЪАНМА

Бу тауланы иги билген ким эсенг, ол,
Мени къатымда махтанма да сабырчыкъ бол;.

Къайсы ташны къалай джатханын айтыб
берейим, —
Сыйлы-сыйлысын тизалыр эсенг, бир кёрейим —

Суратлары мени альбомумдадыла,
Джазыулары мени томумдадыла.

Аланы излей тауланы джоллагъанма,
Ол джоллада кёб ташны джокълагъанма.

Халкъ тарихин миндеуледен джыйгъанма, .
Энди аны джырларымда джырларма.

Сейирдиле Къарачайны таулары,
Кеслерича тамаша—хапарлары.

ТАШ НАРТЛА

Халкъыбызны тарихин
Бир толу джыялсам деб,
Аны бурунгу ишлерин
Поэмагъа бир салсам деб, .

Ышанлаб къарагъан эдим
Минг джылла теренине —
Ыз ыздай атланган эдим.
Минги Тау тийрелерине.

Езенле арасында
Джарыкъ суу джагъасында
Талай минг джылдан бери
Таш болуб сюелгенлерим!

Джолсуз тау мийикледе
Джангыз джюрюй, кѣб кере
Сизге тохтаб къарадым,
Ишигизни джаратыб.

Сол джанында—къылычы,
Онг кълунда—гоппаны,
Сюеледи таш болуб
Нартларымы сопаны.

Джаугъа—къылыч, шохха—бал
Деб турады къарамы.
Бююннгю джакъчыбызгъа
Буруннгуну саламы!

Кѣб тауда табхан эдим
Аны таш китабларын,
Билирге мурат эте
Хар бири не айтханын.

Атала кългъан ызны
Минг джылла джабхан юсюн
Ачаргъа мадар излей
Илму тенгизде джюздюм.

Не айтханын билсем деб,
Тёлюлеге бурунгу,
Зауукъну кенгиге ташлаб,
Ненча джылны урундум!

Таш китаб бек арытыб,
Келгени болса булджурум,
Қыйнаб башлаучан эди
Этилмей тургъан джырым.

Джарыкъ суу джагъасында
Таш нартланы джокълай эдим,
Аланы таш китабларын
Тинтген ишле джакълай эдим.

Джыйыб таш китабланы,
Тахсаларын айтханма,
Сора джазаргъа къаст этчен
Поэмама къайтханма.

ТУУГЪАН ДЖЕРИМИ СЫЙЛЫ ТАШЛАРЫ

Таула тауу Минги Тау,
Нарт джылкъыда нарт тюе,
Дунияны мийиклиги,
Қарт болдум сени сюе,

Минг джылла теренинден
Келе келген эсгертме,

Таш садакъла табханма
Этегинг таш терекде.

Туугъан тауум, ол нек чыкъды
Бу сенлей мийикликге?
Тарихни табларында
Излерге бек керекме.

Ата-ананы тарихин
Билген борчду уланнга.
Минги Тау, къалай татлыса
Минги таулу аланнга!

Къарачайдан къарадым,
Малкъардан да къарадым,
Туугъан джерим деб, барыб
Бузларынгы джаладым.

Нарт баласы этгенча,
Бузунгдан борбай этдим,
Сени джырынгы джырлаб,
Кёб шахарда той этдим.

Тансыкълаб чыгъыб санга,
Айрында джел къакъдырдым,
Наныкъ этеклерингде
Тангларымы атдырдым.

Чучхудум басдырылгъан
Уллу шахар тюблени,

Айландым эллерингде,
Тюб билирге джюклениб.

Хунабызда суу ташла,
Юслеринде къара таш,
Къабкъара джалын басыб,
Отдан чыкъгъаннга ушаш.

Сыйлы ташды, сылагъыз
Деучен эди къарт анам.
Къайдан чыкъгъан болур да
Ма ол ташха ол къарам?

Худесни аягъында да
Къадау ташха кёз ийдим,
Экисини, къара кёмюрча,
Бирчалыкъларын билдим.

Тотур ташха бардым да—
Кёмюрге ушай эди,
Къатылыгъы Тотурну
Темирге ушай эди.

Тау элlege айландым,
Хуна башлагъа къарай,
Кёб ёмюрню сыйланган
Къара ташланы санай.

«Кел, Къарачач, Къара ташха
барайыкъ,
Къаншаубийим келе эсе, къарайыкъ,

Келмей эсе, Қъара ташны
Джылай-джылай узунуна
джарайыкъ»,—

Деб джылайды Гошаях
Басхан тарында.
Кёмюр бетли бу ташла —
Суу таш араларында.

Бирлери — бирер къая,
Бир къаууму — гитчеле,
Қъайдан чыкъдыла была.
Бу суу ташлы джерлеге?

Минги Таугъа ёрледим —
Суу таш бир да кёрмедим.
Қъаяларыи кёмюр бетли
Кёрюб, быллай оюм этдим:

Минг джылла теренинде,
Эртде, ма бу кенгликде
Бу Минги Тау туугъунчу
Адам джашаб тургъанды,

Джерини арасындан,
Дунияны титирете,
Халкъгъа халек салыучу
Кючлю вулкан ургъанды,

Узакълагъа атханды
Къызыл от къаяланы,
Европаны джарыта
Аны от джаялары.

Элlege от тегюле,
Бу Минги Тау туугъанды,
Бу тауну къарангы халкъ
Тейриге санагъанды.

Тейри берген ташды деб,
Къара ташха табына,
Халкъым джашай келгенди,
Тириле да абына.

Таула тауу Минги Тау,
Нарт джылкъыда нарт тюйе,
Бир къулагъы—Малкъарда,
Бирин Къарачайгъа ийе,

Суулары джырла айта,
Халкъгъа къараб тургъанды,
Халкъ да анга сый бере,
Бу джерде уруннганды,

Езенлени джанларын
От къалала бла джасаб,
Ортасы бла ётген кериуан
Табмай чырт джаудан азаб.

Узакъладан джау тебресе,
Мийикден бу кѣргенди,
Къалалада от джандырыб,
Халкъгъа хапар бергенди.

Аманлыкъ бла келгенни бу
Иймегенди таулагъа.
Елген осият этгенди
Ол адетни саулагъа.

Атиллала, Чингисханла,
Асхакъ Темир, Чыгыр къуш
Бу тау джерни тебледиле,
Кѣб ёмюр барды уруш.

Ма алай бла тура туруб,
Ортада дауур чыкъды,
Юлешиниб, кау-куу болуб,
Къуу этгендиле джуртну.

Джанмадыла къалаланы
Башларында чыракъла,
Чыкъмадыла къынларындан
Бош чыкъмаучу бычакъла.

Кими Дунай, кими Итил
Джагъасына джанлады,
Минги Тауну ышыкъларын
Бир хуртдагы джакълады.

Андан бери — кѣб ѳмюрле,
Энди халкъны кышы—джай,
Минги Тау тѳгерегинде—
Малкъар бла Къарачай.

Таула тауу Минги Тауум,
Нарт джылкъыда нарт туюе,
Дунияны мийиклиги,
Къарт болдум сени сюе.

Минг джылла теренинден
Келе келген эсгертме,
Таш садакъла табханма,
Кимер садакъла табханма,

Скиф садакъла табханма,
Гунн садакъла табханма
Этегинг таш терекде.

Ала бары нек чыкъдыла
Бу сенлей мийикликге?
Тарихни табларында
Излерге бек керекме.

Ата-ананы тарихин
Билген борчду уланнга.
Минги Тау, къалай татлыса
Минги таулу аланнга!

Къарачайдан къарадым,
Малкъардан да къарадым,
Туугъан джерим деб барыб,
Бузларынгы джаладым.

Нарт баласы этгенча,
Бузунгдан борбай этдим,
Сени джырынгы джырлаб,
Кёб шахарда той этдим.

Тансыкълаб чыгъыб санга,
Айрынга джел къакъдырдым,
Наныкъ этеклерингде
Тангларымы атдырдым.

СЫН ТАШ

Сюегенди бу ташны таулу,
Тишеб, нартха ушатыб тамам,
Тау кибик ёсген обаны башында,
Юсюне атсын деб хаман танг.

Да ол таш нарт турады кёб джюз джыл,
Ёргеден джашил сыртха къараб.
Ма, келиб алдым мен суратын,
Тариххе керек затха санаб.

ИНДИШ БАШЫ

Индиш башы, Индиш башы, Индишим,
Къач келгенлей, чалкъы тубюнде тешин,

Джабба-джашил гимых сыртла боласа,
Таб ишленген гебенледен толаса.

Ол кѣзюде кѣрюнеди минг джылла
Джер-джеринге салыб тургъаны джолла.

Таб джонулгъан талай джюз таш кешененг,
Аныча кѣб адам сурат эсгертменг.

Джерлеринги бир аты—Сынла арты,
Хар бир сыны—Халкъымы бирер нарты.

Туудукълары чаладыла юсюнго,
Тамашагъа санай сени кюзюнго.

ЭМЕНЛЕ

Таш сыртлыкъда—минглеб минг эмен,
Тюббе-тюз болмаз да сюелген,

Къынгыр, буруш, джайылтмакъчыкъла—
Къыйынлыкъ бла сермеше чыкъгъан.

Ансына да тамам джигитле,
Қълмадыла хорлатыб джюкге,

Кёбюсю тешди бу ташланы,
Ушатдым тауда бу джашланы.

Мен кесим да аладан бири,
Джашатады бабамы джери,

Ол болса да кёбюсюне таш,
Мен кёреме кёб джуртладан баш.

Таш сыртлыкъда—минглеб минг эмен,
Тюббе-тюз болмаз да сюелген.

Қынгыр, буруш, джайылтмакъчыкъла,
Қыйынлыкъ бла сермеше чыкъган.

САГЪЫШ

Кюнден толгъап ёзенни кёксюл чарсын
Кёз туурамда ненча кере къуш джырсын,

Анча кере этеме мен бир сагъыш,
Айтайым да, сен аны бла бир таныш.

Минги Тауну агъач-чауул этегин,
Аны сызган Қъобан бла кёб джетегин,

Терк суу таба чабышхан череклерин,
Къаялагъа ёрлеген чегетлерин, —

Терк танытхан эрле ичинде эрни,
Къарыусузгъа бой бермеген бу джерни
Къачандан бери сакълай болур бу

халкъым,
Ташны сыгъыб чыгъара халал хакъын?

Эки минг джыл мындан алда биреулен,
Эрмен тарихни бек эртдегисин берген,

Бара барыб, перс архивни къазгъанды.
Хапарында быллай сёзле джазгъанды:

Кавказ тауну тарагъы болгар джерде
Къаугъа чыгъыб, керек болду кёчерге

Къауумуна эрмен Кохну къатына,
Болгар Вананд дейбиз аны атына.

Ол бурунгу тарихчини сёзлери—
Тау халкъымы хапарыны кёзлеую.

Бир болдула аланла бла булгарла,
Тамал бере Къарачай бла Малкъаргъа.

Келе-келиб Асхакъ Темир зорлады,
Къыпчакъланы тил буручу хорлады.

Төгөрекден халкъла этдиле тигим,
Хар биринде бюгюн да—этим-дженим.

Къыйын таугъа саны-тини келишиб
Джашайды халкъ, насыб ючюн кюрешиб.

Кюнден толгъан ёзенни кёксюл чарсын
Кёз туурамда. ненча кере къуш джырсын,

Анча кере этеме мен бир сагъыш.
Ма мен айтдым—болдунг аны бла таныш.

КЪУБРАТНЫ ОСИЯТЫ

«Мен, Къубратны бир тамчысы болгъан
тау халкъны къызы, халал къыйынымы, бу
сейир иште биринчи тылпыууму совет-болгар
къарнашлыкъгъа аталгъан сыйлы эсгертмени
этегине къууанч халда салама... Бир гокка
ханс болуб чакъсын бу да алайда...».

Къ а гъ ы й л а н ы Н а з и ф а

Эртде, эртде бу таулада
Булгарланы бирикдириб,
Ёмюрюн башчылыкъда ийиб,
Джюзюнчю джылына кириб,

Болджалын кескин кёргенинде,
Джашларына айтды Къубрат:

«Ма бу агъач сибиртгини
Сындыралгъаннга саугъам—бир ат».

Алчакъ салды тобугъуна—
Тарталгъаны тартыб кёрдю,
Бюкдю, алай а сындыралмай,
Ма, деб Аспарухха берди.

Аспарух да, Басият да,
Котураг да тартдыла,
Джетмен бирини кючу да,
Батбаяннга атдыла.

Сибиртгини ол терк чачды,
Джыджымларын тешиб къоратыб,
Барыны кёзлерин ачды,
Хар чыбыгъын кырккыб атыб.

«Кёремисиз,—деди Къубрат,—
Сындырыла, чачылсагъыз.
Бирикмекликди кюч-кюуат!
Бу осиятдан жанласагъыз,

Джангыз ат тюл, мюлкюнг къорар,
Тыбырынгдан душман къарар».

Бу осият джашай халкъда,
Ётедиле джюзджыллыкъла.
Кёб палахны джокъ этгенбиз,
Керти болуб бу кылыкъгъа.

ЧАКЪЫРЫУ ЭТДИК, АЛАН, АТЫНГЫ

Булгарлы бла тюбешди алан,
Къылычын чыгъармай къынындан,

Тенгими табдым деб къууаныб,
Онг къолуна бал аякъ алыб.

Бир-бирине болуб кюёуле,
Ёсдюрюле таулада деуле.

Андан болду къарачай-малкъар,
Анга шагъат хар ёзен, хар тар.

Чакъырыу этдик, алан, атынгы!
Джарыкъ джюрют танг сыфатынгы!

АЛАН ҚЪАЛА

Ёмюрле саркъадыла саркъыуча,
Сен тураса тау башында былай,
Аланланы тейри юйлери таш къала,
Шорбатынгда чыбчыкъла джырлай.

Таулу киши джонуб-джонуб салгъанды
Ташларынгы, тытыр тылдан джагъыб,
Къыйыны ючюн алгъан гютдюсюне
Кёзлеринден джыламукъ агъыб.

Зорчу патчах сени инджитиб, сора
Кюрешди эсе кьуараргъа зауукъ,
Энди былайда жарыкъ хансны чаласа,
Къатынгда да сын ташы аууб.

Ёмюрле саркъадыла саркъыуча,
Сен тураса тау башында былай,
Аланланы тейри юйлери таш къала,
Шорбатынгда чыбыкъла джырлай.

АЛАНИЯ

Ой, балам, тенгим, къарнашым дер орнуна
Алан дейди мени ахлум ахлума.
Джерине да Алания дегендиле,
Къарачай бла Малкъар болду джангыра.

Алания, Минги Тауну тегереги,
Излеб бир кёб джазыу табдым
джер-джерингде.
Алания, муну джазгъанны джюреги,
Артыкъ суйдюм, сенде аланы кёргенимде.

Мен аланы окъудум да, тили—булгар,
Алания, ол сёз энди майна—малкъар.
Сени тилинг булгарлыны тили эди,
Ол къарачай-малкъарлыны тилиди энди.

ТУРГЪАНДЫ ХАЛҚЪ ТИРИЛИБ

Минги Тауну ахлусун
Мыжт этдим деб махтана,
Асхакъ Темир къайтханды
Узакъ Самаркандына.

Бу тау джуртха уа ол джыл
Бир латин бабас келгенди,
Сау къарачайлыла кѣрюб,
Тамам сейирсингенди,

Да джазгъанды: «Бу халкъны
Къара дейле атына,
Келишмесе да ол сѣз
Аны акъ сыфатына.

Къара булут басады
Аны мийик тауларын,
Андан кѣреме халкъгъа
Ол атны аталгъанын.

Тузу азлыкъ этгинчи,
Таудан чыкъмай джашайды.
Дин тутууу ол халкъны
Урумнукъуна ушайды.

Алай а клиса къатына
Орнатырла терекни,
Сора анга хар таулу
Тейри терек дерикди.

Терекни бутакъларын
Мал башла бла джасарла,
Хычынла да, локъумла да,
Бёрекле да асарла.

Бу баргъаным, бу кёргеним
Аланы биринчиди.
Эслегеним: джазмалары
Кеслерини энчиди».

Бабасны бу сёзлеую —
Халкъ тарихни кёзлеую:
Джазыула ачыкълайды
Кёб алимни излеую.

Сыйлыгъа саналыб туруб
Меджисуулукъ джолунда,
Джуртда джангыз терек ауду
Минг эки джюз джылында.

Малкъарда да Раубазыгъа
Сый бериб тургъандыла,
Муслиманлыкъ келгенинде,
Терекни томургъандыла.

Ол бары да алай болсун,
Башхады эм сейири:
Асхакъ Темир ётгенликге,
Тургъанды халкъ тирилиб.

КЪАЛЫУПАЛА ДЖАЗМАСЫН ОКЪУДУМ

Халкъымы къалыупала джазмасын окъудум,
Аны бла бирге тууду ма бу умутум:

Айхай да, джазгъан болурла поэтле
Бу таула ичинде минг джылдан кѣб эртде!

Бу джуртда аладан а къалгъанды китаб,
Да, Сослан, аны сен изле да бир таб,

Анга ишлерин джораларча алим,
Мындан да кючлю къууанырча элим!

ТАУ ДЖИТИДЕ АКЪ МЕКЪЯМ БОЛУБ

Танг къурум бла тарих ызлай чыкъсам,
Тѣбенде джукълайдыла элле,
Мен тинтген ѳр кюн кѣлек кийсе,
Танг къанат джаяды ѳзеннге.

Шууана къарайды арада,
Тау джитиде акъ мекъям болуб,
Булгарлы бла алан къыздан туугъан
Салгъанды аны, къаяны джонуб.

Къошум таба къараб мийикге,
Бир кѣзюн а Къобаннга ийиб,

Сюеледи Шууана кёкде,
Эртделеде акъ кёлек кийиб.

Танг къурум бла тарих ызлай чыкъсам,
Тёбенде джукълайдыла элле.
Мен тинтген ёр кюн кёлек кийсе,
Танг къанат джаяды ёзеннге.

КЪАРЧА

Джарыкъ бюгюнлюгомде
Тарих излей джюрюдюм,
Ёмюрле теренини
Мыдах ызларын кёрдюм:

Къарча тебе, Къарча таш,
Къарчаны келилери...
Къарча башчы болгъанды
Дейле халкъны сёзлери.

Къанлы кёзюу, къанлы джурт,
Къан илипин деген а
Айтадыла къан тёге
Сакълагъанын джерлени.

Чабыуул этмегенди,
Чабханланы ургъанды,

Санларындан акъгъан къан
Ташны-агъачны джуугъанды.

Кеси уа ёлмегенди,
Джюрегимде джашайды,
Мамырлыкъ бла азатлыкъны
Джакъларыкъгъа ушайды.

Таш эсгертме салмайма,
Къарачай халкъ—эсгертменг.
Джеринге джау чабхан кюн
Сенлей сермеширме мен.

ЕХДЕМ ЭМЕН

Ехдем эмен энтда тынгылайды джелге,
Тамырларын терен батдырыб джерге.

Бутакъларын джел тюртеди-тартады,
Ол болумда заман хайда саркъады.

Эмени уа—кёб ёмюрлюк сынамы,
Андан келген аны уллу чыдамы.

Шошлукъ келмей къалмаучусун билгени,
Аны ючюндю аны джелге кюлгени.

11.05.83.

СЫЙЛЫ АУАЗЛА

Тауну аркъасын джылтыратды огъурлу кюн,
Кёрюндюле алсын ханса чыкъ тамчыла.
Чегет сызгъа джыр тауушдан толду бютюн—
Къалай залим къуандыла къанатлы
хоншула!

Ауазлары джораланыб игиликге —
Ауазлары ушаб сыйлы минг тилекге:

Берме, кюнюм, джер джазыуун джаугъа-
джекге,
Рахатлыкъны бура баргъын бекден-бекге,

Адамлагъа биз бу халда джырлар ючюн,
Биз дунягъа бере барлыкъ къууанч ючюн!

Кюнюм, кюнюм, барды сени пелиуан кючюнг,
Эт бу джерге, этнучюнгча, огъурлу бичим!

Тауну аркъасын джылтыратды огъурлу кюн,
Кёрюндюле алсын ханса чыкъ тамчыла.
Чегет сызгъа джыр тауушдан толду бютюн—
Къалай залим къуандыла къанатлы
хоншула!

06.09.83.

СЫЙЛЫ ЫШАНЛА

Тамбла мен да сау къалыгъыз дерме
Бу кюннге, бу джерге, джарыкъгъа,

Айланама, сыйынмагъан кёрмей
Дунияда ол кескин джорукъгъа.

Хата джокъду. Къаудан къораса да,
Тюбюнден чыгъыучанды кырдык.
Джуртха не къадар кёб джарасакъ деб,
Таулары, тюзлени да джырдыкъ.

Менден кетме дегенча урады
Къарачай наратны ийиси.
Этегин джолума таб джайгъанды Минги
Тау,

Бу Кавказ таулары неси.

Джюрекни джаш этерча чыгъады
Бу кюмюш шоркъаны ауазы.
Къаныма нюр болуб къошулады
Бу джуртну сериуон аязы.

Тамбла мен да сау къалыгъыз дерме
Бу кюннге, бу джерге, джарыкъгъа.
Айланама, сыйынмагъан кёрмей
Дунияда ол кескин джорукъгъа...

ЁЗЕНЛЕРИНГЕ МАМЫРЛЫКЪ КЮНЮ ТИЕДИ

Тау тарларында эскиден келген Къарачай,
Сени джарсыларынг а сансыз-санаусуз
кёб эди.

Ауушларынгы суююмлю шошлукъ басханды,
Ёзенлеринге мамырлыкъ кюню тиеди.

Бушууларынга сарын айтычу Къобанынг
Кечеси-кюню къууанч орайда тартады,
Октябрь айда дунягъа джангы туугъанынг
Насыб болгъанын джашнаб ёсгенинг айтады.

Кечинмек излей тауда джюрюучю уучула,
Тау кийиклени уа энди санларын керелей,
Тергеуден ёзге окъуу билмеучю къойчула,
Алимле болуб, турадыла билим бергенлей.

Тау тарларында эскиден келген Къарачай,
Сени джарсыуларынг а сансыз-санаууз
кёб эди.

Ауушларынгы суйюмлю шошлукъ басханды,
Ёзенлеринге мамырлыкъ кюню тиеди.

КЪОБАНЫ ШОРКЪА ДЖЫРЫ

Уллу Къарачайгъа келиб киргенме,
Онгда—Учкулан, аллымда—Хурзук.
Ненча тамаша тарих эсгертмеге
Бу ёзенледе эс бёле оздукъ!
Минги Тауну да шоркъалары
Кследиле къобанлаб.
Мен сагъышлы къарайма,
Толкъунла тилин ангылаб.
Мен джашагъан ёмюрюмде
Кёб сууладан ётгенме,
Ауазлары сезим кёозгъаб,

Кѣб назмула этгенме.
Къобанны шоркъа джыры уа
Манга—аладан сыйлы,
Не ючюн десенг, халкъымы
Тарихин кесине джыйды.
Уллу Къарачайгъа келиб киргенме,
Онгда—Учкулан, аллымда—Хурзук.
Ненча тамаша тарих эсгертеме
Бу ёзенледе эс бѣле оздукъ!

ДЖАЗЫН УППА ЭТГЕНДИ КЪАЧЫМ

Бир сейирди Къарачай ёзен:
Агъы—кѣк, башы—тар гѣзен.

Буз къатында бардыла гюлле,
Ашырама былайда кюнле.

Бек суйгенден агъарды чачым,
Энди гюлча кюледи къууанчым:

Къарачайны шам ёзенини
Джазын уппа этгенди къачым.

Ма аны ючюн, Къарачай, сау бол!
Ма биз бериб, игиликден тол!

Джашнаб турсун хар ёзен, хар кьол,
Бир сыйлыды бу сен тутхан джол!

Бир сейирди Къарачай ёзен:
Аягъы—кёк, башы—къар гёзен.

Буз къатында бардыла гюлле,
Ашырама былайда кюнле.

БОРКЪУЛДАУУКЪ ГАРАЛА

Боркъ-боркъ, боркъулдауукъ гарала,
Къаяладан чыгъадыла тарала.

Минги Тауну этеклери ёзенле —
Гарала бла кёзлеулеге гёзенле.

Мени туугъан, ёсген джерим ма олду,
Аны ичинде боркъулдауукъ бир кьолду.

Къайнайдыла-ойнайдыла гарала —
Къаяланы тешедиле тарала.

Боркъ-боркъ, боркъулдауукъ гарала,
Джерден чыкыгъан дарманлагъа санала,

Чакырасыз узакъладан хар кимни,
Сизден ичген кёб саусузгъа тинг кирди.

ТАУГЪА КЪАРАБ МИНГ БОЯУЛУ ТАУ КЮЛДЮ

Гоккаларын кюннге тута джай келди —
Таугъа къараб минг бояулу тау кюлдю.

Экисини арасында барама,
Гокка ханслы талаланы джырама.

Кёзлеуледе буз джитиле кёреме,
Минги Таугъа айырыб сый береме.

Тик бетлерин чегет басхан тауларым,
Ер кюртлери иедиле сууларын,

Джюзлеринден къуралады да Къобан,
Таш къырыкъны талайды, эте тул-тубан.

Джагъалары—джашнай баргъан эллерим,
Ичлеринде—джандан татлы тенглерим.

Туурабызда — айча айры Минги Тау —
Таулуланы ёхдемлиги сыйлы тау.

ДЖУУУННГАН ДЖУРТУМ

Кёк кюкюрейди, от да джашнайды
Кече тауланы джарытыб,
Бу уллу къууанч салютха ушайды
Пелиуан тобла атылыб.

Кёк кюкюресе, джер джырылдайды
Бу джайгы джылы джангурдан,
Тынгласам, мени джюрегим джырлайды
Джангур макъамы ариудан.

Энтда кюкюре, энтда кюкюре,
Джарыт тауланы бютеулей!
Къуй джерибизге зауукъ джангурну:
Сабанла уллу битерле!

Кёб да джауду да тохтады джангур,
Кёб шоркъа саркъды чатладан.
Джелчик урду да, булут къорады,
Ёзенни джарыкъ джокълагъанд.

Башлары ачыкъ, тюблери ачыкъ,
Бетлеринде—булут белликле,
Туугъан тауларым узалыбдыла,
Узалыбдыла мийикге.

Саулай кечени джангур тюбюнде
Тургъандыла да джуууна,
Эртденбласында табтаза таула
Къараб туралла, ышара.

ТАУ ТАНГ

Тау танг, кёксюл танг, таза танг,
Манга сен къартаймаучу джырса,

Қъайда, не джерде джюрюсем да,
Мени кѣлюю джарытырса.

Сенде джулдузну да, айны да,
Кюнню да кѣргенме бирге,
Тууар сюрююню Айланчла бла
Сюре джайлыкъгъа кютерге.

Саркъгъанды андан бери кѣб джыл,
Ёсенди менде да акъыл.
Сокъгъанды андан бери кѣб джыр
Бу эт джюрекде от тамыр.

Кѣрюр окъуучу джырда кѣб-кѣб
Малкъар кызыны тум кѣзлерин
Мараб къарачай джаш кѣзю бла
Исси суймеклик сезгенин.

Башха джырымда кѣрюннюкдю
Будай оргъаным Қыргъызда,
Кюндюз башымдан кюн кюле да,
Кече кѣз джума джулдузла.

Болдум Қъазакъда, Узбекде да,
Кѣрдюм кышларын, джайларын,
Туура атауул джеримдеча
Ичдим, олтуруб, шайларын.

Совет къралны хар халкъында да
Болуб, сынадым игилик.

Хар бары бла мен байламлыма,
Халкъым джюрютед да тенглик.

Мени миллетим да, кесим да
Саулай джуртланы тангларын
Сюебиз, сюебиз, сюебиз
Деб хаман келед къатларым.

Алай а, къушыла джурту тау джер,
Мени сен анамса-анам.
Бютеу дунягъа ауушдур деб
Манга айтсала, унамам.

Чалбаш тауланы арасы бла
Баргъан Къобанны бойнунда
Туууб, дунягъа кёз ачханма
Таулу ананы къойнунда...

Къаным бла кирген танг джаным бла:
Чыкъгъынчы джырларма-джырлар.
Къуру ауазым чыгъыб къалмай,
Джюрек къылларым къымылдар.

ТАШЫН ДЖАЛАБ, СУУН ИЧИБ

Мен кёргенме ол джашны
Къучакълагъанын ташны,
Джерни уппа этгенин,
Джыламукъла тёкгенин.

— Джокъду бюгюн кыйынлыкъ,
Нек джылайса?—дедим мен.
Ол тыгылыб-тыгылыб,
Джууаб этди келюнден:

— Келгенинде къара кюн,
Кюрешдим джуртну джакълаб,
Мылы болмайын кезюм,
Джюрюгенме узакъда.

Отха кире айландым,
Бир джукъ мени эритмей.
Къайтханымда уа, джандым,
Тезерге къарыу джетмей.

Туугъан джерни джылыуу
Джюрекге дженгил урду,
Кезлериме да сууну,
Не этейим, ол къуйду.

«Къобанны ташын джалаб,
Сууун ичиб да джашарма»
Деген нарт сёзю энди
Мен, айхай да, англарма!

МЕН ДЖАШАЙМА БУ ДЖЕРЛЕДЕ СИЗНИ ЮЧЮН

Мен джашайма бу джерледе сизни ючюн,
Таудан саркъгъан шоркъулдауукъ джарыкъ
суула,

Ёзенлеге къараб тургъан чегет тикле,
Ол тикледе ёкюрюучю ёхдем буула,

Аталаны-бабаланы обалары,
Юйле кибик таб ишленген кешенеле,
Къатларында—ташдаң этилген суратлары
Къууат салыб минг джылланы ма бу джерге.

Эски элле джангылагъа къарайдыла,
Бизсиз къайдан болур эдигиз деген кибик.
Джаш тёллюбюз бу эскиликге бир сый берсе,
Башламыбыз андан келгенин терен билиб!

Мен джашайма бу джерледе сизни ючюн,
Таудан саркъгъан шоркъулдауукъ джарыкъ-
суула.

Ёзенлеге къараб тургъан чегет тикле,
Ол тикледе ёкюрюучю ёхдем буула...

АХЫРЫНДА КЕСИМ БОЛЛУКЪМА ДЖЕРИМ

Джан къралгъан кюнден бери суймеклик
Джашайды да, аны, айхай, биз чекдик.

Туугъан джуртду мени таймаздан сюерим.
Ахырында кесим боллукъма джерим.

Мен былайда таулу юйюрге туугъанма,
Тауун-ташын терим бла джуугъанма.

Мен былайда таулу кызыны суйгенме—
Аны исси кюнюнде кѣб кюйгенме.

Минги Тауну кюн берген балалары
Джасайдыла Къобанны джагъаларын.

Ол халкъгъады мени эм уллу борчум,
Мен ишлейме болуб ма анга джолчу.

Салгъан джолум игиликге ѳтдюрсюн,
Ол игилик кетмезлик насыб берсин.

Джан къуралгъан кюнден бери суймеклик
Джашайды да, аны, айхай, биз чекдик.

Туугъан джуртду мени таймаздан сюерим,
Ахырында кесим боллукъма джерим.

* * *

Керек тюлдю, башха зат бла болушмагъыз,
Джюреклени ачыкълыгъын билдиригиз,
Суюлюрге бек тыйыншлы халкъыбызны
Бек суююу бла кесигизни суюдюрюгюз.

ХУРЗУК

ДЖУРТ

Ашхам джамчысын быргъагъанды джерге,
Кёкге уа чачханды кёб минг алтынын.
Кюнню бурхусу уа ол тау джитиде
Къалыргъа кюрешеди, келиб къалкъыры.

Ма ол джарыкъны эл этгенди Къарча,
Терен ашхамда да болурча кюню.
Къарчагъа уа аны ючюн болуббуз къорча
Кёб джюз джыл ичинде ненча тёлю!

КЕРЮНЕДИ КЕЗЮМЕ

Хурзук десем, кёрюнеди кёзюме
Мамияны тау башында къаласы,
Андан тёбен—джайылыб тюшген тау эл,
Тейри терек джасагъан суу джагъасы.

Хурзук десем, тарихни тулпарлары
Къарча, Боташ, Осман, Солтан — ол элден.
Хурзук десем—кийикле кютген джашла,
Хурзук десем—къыз чыкъгъан, келин келген...

УЛЛУ ХУРЗУКНУ ТАРИХ ЫЗЛАРЫН ЫЗЛАЙ

Б. Русланнга

Руслан, сен унутма Хурзукну,
Къалаларын сыйлы кёре джаша,
Эде джюрют эскилигин джуртну,
Ангарса, некди бюгюн тамаша.

Бу тау джуртха джара деб ёсдюрдюм,
Айландырама ма сыртда-къолда,
Мен дуняда кёрююмю кёрсем,
Ма сен барлыкъса мен тутхан джолда.

Кел излейик Къарча кьойгъан ызы,
Джазыуларын табыб белгилейик,
Чауул басхан межамланы тинтиб,
Биз тарихни кесин бир кёрейик!

Кел Хурзукдан атланайыкъ ёрге,
Уллу Хурзукда, кьош салыб, турурбуз,
Кичкине кьолну башына ёрлеб,
Кьойчулагъа бир хапарла сорурбуз.

Къанга ташлагъа джазгъандыла анда
Бурунгула, кьагъыт кьоллу болалмай.
Тау башында ишлербиз чанала,
Ол джазыула музейлеге кьорарлай.

Андан сора Кюкюртлюге джетсек,
Гаммешчи джашла бла сёлеширбиз.
Ала кёрмеген не кьалды анда?
Айтырла да, тинтиб бир кюреширбиз.

Андан сора Битик тюбю сакълар.
Битик деген джазыу деген бир сёздю.
Андан ары—Минги Тау кьучакълар,
Белкьау бели Малкьар табагъа кезди.

Бу тау джуртха джара деб ёсдюрюм,
Айландырама ма сыртда-кьолда,
Мен дуняда кёрююмю кёрсем,
Ма сен барлыкьса мен тутхан джолда.

Руслан, сен унутма Хурзукну,
Кьалаларын сыйлы кёре джаша.
Эсде джюрют эскилигин джуртну,
Англарса, некди бюгюн тамаша.

КЪАРАЧАЙНЫ БЕШИГИ

Салыб келдим Хурзукга,
Ауушдурмам бир джукъгъа,

Къарачайны бешиги,
Басханнга да—эшиги.

Уллу-Қамны башында,
Минги Тауну къашында, —

Қъая тешик деб аууш,
Андан тѣбен учар къуш.

Ол мийиктин ѳтгенме,
Басхан элге джетгенме.

Балыкъ Башын ызыма
Қъайтдым къарланы джыра.

Битик тюбюне эндим —
Энтда Хурзукга келдим.

Алай бла Минги Тауну
Тѳгерегине айландым —

Узакълагъа кѳрюннген
Мийикликни сыйладым.

«ЭЙ ДЖУРТУМ!» — ДЕБ

Уллу Хурзукну боркъ-боркъ гаралары,
Суусабымы сиз къандыраласыз!
Уллу Хурзукну мийик къарлары,
Сиз манга тамам да багъалысыз!

Битик тюбюню кѳк шоркъалары,
Ма сизге Қъарча да къарагъанды,

Туугъан джуртуну сыйлы ышанына
Ма сизни Қъарча да санагъанды.

Кюкюртлю ёзенни нарат татыулу
Сууундан ичдим: «Эй джуртум!»—деб,
Кёб джылдан сора бу Минги Тауну
Этегинде энтда джолукъдум деб.

ҚЪАРАЧАЙ-МАЛҚЪАР АУУШ

Хурзук башындан ауушха къарайма,
Ары джаны—Малкъар, бери—Қъарачай.
Къыш курт джабыб, джууукъланы бёледи,
Арабызны ачады, джетсе уа, джай.

Тёгеректин джюрюйбюз джууукълагъа,
Ауушла уа тарих ызча турадыла.
Альпинистле, бабаларымы эниклей,
Бу мийикде куртлени джырадыла.

МЕН АНЫ СЕНДЕ КЕРГЕНМЕ

Сендеги кюнлерим къыйын болсала да,
Тансыкълаб джюрюрме аланы.
Эски Хурзугум, къайда табарыкъма
Сендегича ёхдем къаланы?

Къайда туберикме, келбетли Хурзугум,
Сенден бек тарихли джерлеге?
Хурмет джюрюген төре бар эсе,
Аны мен сенде кѳргенме.

АТАЛАДАН КЕЛГЕН БЕРЕКЕТ

Сени джангурларынг, Уллу Хурзук ёзен,
Шатырымы башын тюйдюле,
Сени джангурларынг, шатырны
джырлатыб,
Мени тынглатыргъа суйдюле.

Къарчаны ызларын кѳрюрге келгенме,
Джырлайды да джангур тыяды.
Бир-бирледе уа бу Минги Тау ёзенде
Шатыргъа ыйыкъгъа джыяды.

Тикледе наратла, джангур суудан тоуб,
Суююмлю-суююмлю къарайла,
Аладан огъары къарлы джитилени
Джангур булутла джалайла.

Былайда—джашил ханс, мийикде—акъ
кюртле,

Джангур джырылдай джууады,
Уллу Хурзук сууу ырхыладан кѳбюб,
Мазаллы ташланы къууады.

УЧКУЛАН

ЭЛЛЕ ЭЛИ

Минг джылла шуулдай келгенича,
Шуулдайды ма энтда Къобан.
Ючкюл эниде симсирейди
Элле эли къарт Учкулан.

Скифи да, гуну, Темири да
Бой сал деб халкъны кёб кърды,
Бел къатдыр, марджа, аш болма джаугъа
деб,
Учкулан анга эс табдырды...

Халкъны кёбюсю тас болса да,
Къала эди бу урлукъгъа,
Тамам бек толса, огъай демей
Ол бир ёзеннге барлыкъгъа.

Былайданды бютеу Къарачай деб
Аз тюлдю ёхдем сёлешген.
Энтда ёс да, джангы элле кърарса!
Хазнамыды энди ёсген?

Эсимдеди да ол кесими да
Дегенча джашнайса, джашна!

Уллу джуртха керекдиле, элим,
Сенде туугъан кызла бла джашла.

Минг джылла шуулдай келгенича,
Шуулдайды ма энтда Къобан.
Ючкюл эниде симсирейди
Элле эли къарт Учкулан.

АЙ ДЖАРЫКЪ

Учкуланда ай джарыкъ бла
Къобан сууну тауушу
Бирча татлы кёре эдим
Деб барама ауушун.

Назмуланы джаза-джаза,
Ай тюбюнде атлайма,
Суу тауушха къулакъ тиге,
Нёгерлени сакълайма.

БАБАМЫ АЛАН ТАМГЪАСЫ

Учкуланны Табхыры —
Бабамы эски джурту.
Анда—хуна, мында—хуна,
Юй ызлары—джарты-къурту.

Ата-баба сынларында—
Ёмюрледен келген тамгъа.

Кёрдюм аны шиякыда да,
Баргъанымда Уллу-Камгъа.

Аланланы кешенеси
Ол тамгъалыды Кяфарда,
Мени ата-бабаларым
Джюрютдюле Учкулан тарда.

Учкуланны Табхырында —
Заманланы байламлары,
Ызын къоя кетгенди да
Джашауундан тайгъан бары.

КЕСИНЕ АЛГЪАН ДЖЕРИМ

Не узакъда болсам да,
Сени блама, Учкулан,
Сененг да Къарачайны
Къарачай этиб тургъан.

Ма барама ашыгъыб
Тёбенден Учкуланнга,
Менлейге сыйлы ишди
Анда Табхыргъа къоннган.

Ата-бабаларымы
Кесине алгъан джерим,
Джашаугъа суймекликни
Къаныма салгъан джерим.

ТАБЫНАЙЫҚЪ АТА-БАБА СЫНЛАРЫНА

Б. Бийболатхан

Кел, джашчыгъым, Учкуланны Табхырына,
Бир тынгылайыкъ Сыйлы кѣзлеуню джырына!
Кел, Бийболат, ата-баба сынларына
Табынайыкъ биз, сый бере сыйларына!

БИЛЯЛНЫ СЫБЫЗГЪЫСЫ

Балдыргъан къаура, несе
Есген джерингде?
Билялны къолунда уа —
Сыйлы сыбызгы!
Ныгъышда бир кюн ол.
Таралтды да сени,
Макъамынг андагъын —
Мындагъын да джыйды.

Ныгъышда бир кюн ол
Бир джарыкъ сокъгъанлай,
Сагъышым чачылыб,
Джюрегим ойнады.
Ныгъышда бир кюн ол.
«Гокканы» тартханлай,
Джюрегим бир татлы.
Сезимле сынады.

О туугъан джерими
Тамаша ауазы!
Емюрле терени,
Къарангы теренле
Балдыргъан къаурагъа
Ма сени сингдириб,
Къарачай кишиге
Бердиле нѣгерге.

Къарча садагъы бла
Бирге джюютгенди.
Гетмен бла сени
Джаратханды Боташ.
Адам къан тѣгюлмесин
Деб азмы сокъгъанды
Адурхай, Къарчагъа,
Боташха да къарнаш?

Ма Билял да согъады
Элни къаратыб,
Бир ариу келишиб
Къартланы эжиую.
Ма Билял тохтады.
Да джетгенди халкъны
Огъурлу устаны
Алгъышлар кѣзюую.

- Аперим къарнашха!
- Джюрекни джабсардынг!

— «Ачемез» джигитни,
Джаным, Билял, бир сокъ!
Эл келиб ныгышха
Тилеген заманда
Билялда—таукеллик,
Билялда—огъай джокъ.

Узакъдан-узакъдан
Бир макъам эштилди,
Эжиуге Къобанны
Ауазы къошула.
Джангырды-джарыды,
Мийикге ёрледи,
Таб мени да элтди
Ёзенле башына.

Меджисуу заманла,
Кечеги Кёнделен.
Ай жарыкъ къучакълаб,
Топракъбаш юйлени.
Мазаллы оджакъла
Бир сабыр тютюнлей,
Къарачай сыгынны
Сезиле кюйгени.

Къыйырда—джылкъыны.
Гюрюлдеб юргени,
Итлени юргени,
Аджирни кишнеую.

Табхырда—тууайлау,
Къой къойгъа макъырыу.
Арада.—Къобанны
Къаяла тишеую.

.Джэгъада бир юйде уа
Таулу кюбесин
Кийиб, кылычын да
Такъды джанына.
— Кърым хан бетсиз дау
Салыб учузлайды.
Бармазма огъай
Джауума джалына!

«Ол темир бёрк кийди,
Джаясын да алды,
Ачудан кёзлери
Керилиб от джана.
Къатыны Боюнчакъ
Бойнуна къадалды:
«Былай этсенг а, бизни
Елгеннге да сана!»

:Багъалы Боюнчакъ!
.Юйюмю джарыгъы!
Къарачай таулары
Хурметли мёлеги!
«Сени джауума
.Кёз кёре бергенден

Майданда сермешиб
Елгеним кѣб иги.

Татартюб къаланы
Тохтамыш ойдургъан кюн,
Монголла—тул-тубан,
Аланла да—алай,
Аулакъда аскерле
Къатышыб союшхан кюн
Кѣб джауну санладым,
Къолларым да къанай.

Ол кюн сен бу джуртну
Айтылгъан тулпарыча,
Къылычны джауланы
Юсюнде ойнатдынг.
Ол кюйген, къаралгъан
Джерни хар атламы ючюн
Татартюб тюзюнде
Кѣб джауну аунатдынг.

Мен эздим ол сени
Ызлагъан монголну,
Тохтамыш таныды
Къарачай къаманы.
Аланы къатында
Неди-не бу Кърымны
Къарачай эллед
Джыйлагъан аманы?

Емюрле ётдюле
Таулары кыуатын
Маджалача бу тыш
Ханлыкъла эмгенлей,
Бирлени кыстасакъ,
Эштиledi мычымай
Экинчи джыртхычны
Угулуб келгени.

Бу джуртну теблерге
Излеген кёблеге
Кёб тюрлю джорукъда
Мен тюбeб сёлешгенме,
Не джасакъ,
Не аскер болушлукъ,
Не аныча бир зат
Берирге кёб кере
Келишгенме.

Аманны тебсинге
Олтуртсанг, кызынгы
Тилер деген бошду
Муну къатында.
Джасакъ да алыб,
Зар кёзюн къаратханды
Кърым хан мени
Юньюмде къатыннга.

Джасакъны бир берирсе,
Бир андан кытулуб,

Чыгъаргъа да болурса
Азат джашаугъа.
Сыйынгы теблетсенг а,
Табылмаз артда сый,
Не да эт: ёл, ёлтюр...
Отоу берме джаугъа.

Танг белги берирге
Джетерикди аскер.
Тенгим Азнаур
Келтирликди аны.
Майданда мен аусам,
Ол алыр къанымы,
Атамы джанында
Къабыргъа ол салыр.

Джюрекни арасы бла
Ётеди макъам.
Болумну кёзюме
Бир кескин кёргюзеди.
Хан кириб келгенлей,
Тамаша Боюнчакъ
Ышарыб, ийнакълаб,
Кёб кука сёз тизеди...

Ханны Боюнчакъ
Месисин тартханлай,
Ачемез садагъын
Чардакъдан атханлай,

Ых да демеди хан
Чалынганча ауду.
Ёлюкню кийизге
Чырмады да таулу,
Джыйгъычха быргъаб, терк
Ызына атлады,
Къылычын чыгъарыб,
Эшикни сакълады...

Балдыргъан къаура, несе
Ёсген джерингде?
Билялны къолунда уа—
Сыйлы сыбызгъы!
Элинде тенгине
Ол къойду да сени,
Озарыкъ джолларын
Ма кеси уа озду.

Тамаша тартыуу
Къулакъгъа чалыша,
Джашауну джолунда
Мен атлайма алгъа.
Бу болсун эсгертме
Джюрекни ауазын
Къаурагъа айтдыргъан
Чалкъычы Билялгъа.

УЛЛУДУ, БАЙДЫ
ДЖАМАГЪАТ ЭЛ

«Велик, богат аул Джемат,
Он никому не платит дань».

М. Ю. Лермонтов

ТЕБЕРДИ ШАХАР

«Уллуду, байды Джамагъат эл,
Ол кишиге джасакъ телемейд»,—
Дегенди Лермонтов. Турмазма,
Джамагъатны барыб бир кёрмей.

Къайдады, неди Джамагъат деб,
Учулундан джолгъа чыкъгъанма,
Сау къал, Дууут, Ыбчыгынган
Тебердиге мен ашыкъгъанма.

Майна, тауну этегинде
Джарашулу шахар турады,
Джамагъатны сыйлы халкъы
Анда джигитча урунады.

Анда юйле джашилликге
Ташайгъанларын кёреме,
Джамагъатны тюнгюч улуна—
Ол шахаргъа мен сый береме.

Аны кюзгю кёзлеулери,
Аны шоркъа ауазлары,
Аны субай наратлары,
Аны салкъын аязлары!

Ёрге чыкыгъан тегереги
Аны джасар ючюн болгъанча,
Кюмюш суула таудан анга
Олсуз болалмай угулгъанча!

Майна Ыбчык суу, Гаралы суу,
Буула кибик ёкюре,
Ашыгъадыла тик энгишге,
Къаяладан секире.

Тёбенде уа толкъунлары,
Чулгъанышыб, къатышыб,
Шахар таба бир ёзенде
Барадыла чабышыб.

Сол джанындан—Нызылы къол,
Онг джанындан—Наратлы,
Толкъунларын бери къошуб,
Керелейдиле къууатны.

Бу суу бары хахай эте
Тебердиге саркъады,
Хар атламы башха тюрлю
Тебсей турган шоркъады.

Былайда, толкъун ийнакълашда,
Тууду бурун Джамагъат,
Теберди шахар деб артда
Ол алгъанды джангы ат.

Къыйырында турадыла
Эски элни ызлары,
Кулда тюбюндедиле
Кёб джюз таш арбазлары.

Алгъыннгы эл джердеди энди,
Аны юсюн къырдыш басханды,
Кийик болуб кёгет бачхасы
Сынджырларын хансха асханды.

Анда-мында—кешенеле,
Анда-мында—таш хунала,
Юслеринде терекле ёсе.
Чучхусанг, бир—къазан чыгъа,
Бир да—аны сынджыры...
Хамаи къулакъгъа чалыша
«Эмина» деген джыры.

Огъары шам шахарда уа
Джарыкъ орайда эшгиле,

Келни келген, кыыз чыгъаргъан
Къууанч тойла этиле.

«Уллуду, байды Джамагъат эл,
Ол кишиге джасакъ тѣлемейд», —
Дегенди Лермонтов. Турмазма,
Джамагъатны мен терк-терк кѣрмей.

Санга тансыкъма, Джамагъат, деб,
Учкуландан джолгъа чыккыанма,
Сау къал, Дууут, Ыбчыгынгдан
Тебердиге мен ашыккыанма.

Анда, ёзенни тамагъында,
Джарашыулу сахар турады,
Джамагъатны сыйлы халкъы
Анда джигитча урунады.

АЧЫКЪ МУЗЕЙ

Бу кюз келиб Джамагъатда джашайма,
Эки тауну арасында къош салыб,
Бурунгу элни болумуна къарайма,
Турады ол ачыкъ музей хал алыб.

Огъарысы — юрюлюб ёсген сахар,
Къарачайны атламыны белгиси,
Тѣбеннгиси — эски элни ызлары,
Бурун джетген кыйынлыкны кѣргюсю.

Тёбенинде кешенеле бардыла,
Джонулгъан таш тытыр бла къаланъб,
Элмырза, бла Алхазбийни таныдым,
Қалгъанлагъа тахса кирити салыныб.

Хар тийрени кесини къабырлары,
Кёзюулешиб тийреле бла къабырла.
Джашай келиб, тартылды тыбырлары—
Эминадан бары къырылгъандыла.

Сау къалгъаны башха джерге кетгенди,
Ызларындан басхан парийле улуй.
Шам Тебердим, къабырла болуб джатдынг,
Талай кере эмина тийиб къуруй.

Мурса басхан орамла бла джюрюйме,
Қулда орлагъан таш орамлагъа къайта,
Келе-келиб, сынсыгъан да кёргенме,
Сени «Эмина» деген джырынгы айта.

Джамагъатым, туугъан элим, Тебердим,
Энди кёрме ёмюрюнгде къыйынлыкъ!
Мени санга кече, кюн да тилегим:
Санга аманлыкъ излегенлени сен джыкъ!

Бу кюз келиб Джамагъатда джашайма,
Эки тауну арасына къош салыб,
Бурунгу элни болумуна къарайма,
Турады ол ачыкъ музей хал алыб.

Огъарысы—юрюлюб ёсген шахар,
Қъарачайны атламыны белгиси,
Тёбеннгиси — эски элни ызлары,
Бурун джетген кыйынлыкны кёргюсю.

ЭРКИШИЛИКНИ СЫНАТХАН ТАУ СУУ

Минг-минг акъ шоркъа бирден талаша,
Қъаядан кетиб, къаягъа тийе,
Тул-тубан болуб мийикге чыгъа,
Толкъунла болуб, бир-бирин тюйе

Ёзеннге чабхан бу Джамагъат суу,
Эркишиликни сынатхан сууду.
Аны бузча сууукъ кёмеуюлюнде
Бир кёб адаммы кириб джууунду?

Мен хар кюн сайын кёмюлюб чыгъыб,
Джагъада кюннге олтуруучанма.
Санымы кюнден, джюрекни, эсни уа
Шоркъа ауазладан толтуруучанма.

Аны ючюндю мени ёмюрюмде
Бир врачны да кыйнамагъаным:
Сууукълугъу этими кюйдюрген
Ма бу тау сууду мени дарманым.

МЫНДА БОЛСАМ, ТЫНЧ ДЖАЗАЛАМА НАЗМУ

Джамагъат аягъында нарат терекле,
Тюблери — салкъын, аязлы,
Башлары чанчылыб кёксюл кёкге,
Къанатлары бир-бирине узалыб.

Джамагъат аягъында нарат терекле
Бурунгу элни юсюне ёсгендиле,
Джер тюбюнде джукълагъанлагъа
Айбатлыкъ салыргъа кюрешгендиле.

Джамагъат аягъында нарат терекле,
Мен эслейме тюбюгюзде тарих ызны.
Сизге тамам кёб келирге керекме,
Мында болсам, тынч джазалама назму.

КЮН ТАЯКЪЛЫ ИНГИР

Теберди ёзен кёксюл ашхам бет алыб,
Кюн тюбюнде бир кесекчиги къалыб,

Алайы да — Джамагъат суу аягъы,
Артыкъ тохтаб анда кюнню таягъы.

Аны ючюндю элни алайгъа тюшгени,
Кесими да солургъа ары кёчгеним.

Чегети—нарат, хансы—шайлыкъ, сууу—
нарзан,
Аз зауукъму эте болур муну джазгъан?!

АИ ДЖАРЫКЪ КЕЧЕ

Ай къалай иги джарытыб турады
Джамагъат элини бурунгу ызларын!
Бу ай ма былай ийнакълагъанды
Кечеги тойлада бу элни джашларын-
кызылэрын

Таш, агъач юйлени арасы майданда
Толгъан ай тюбюнде ол джашла, ол кызыла
Бир ашхы тебсеуню тебсейдиле таб,
Келишиб-келишиб тамам да таралгъан
къобузгъа..

Андан бери ма ётдюле ёмюрле,
Джамагъат эли уа—къабырча шошлукъда.
Огъары джанымда ишленгенди шахар,
Джырлайды, тебсейди, чыгъыб Къарачай
бошлукъгъа.

Мында, тебенде уа,—джер басхан арбазла,
Буруусуз къабырла, кёб эски кешене.
Сагъыш этдире ётедиле-ёте
Алтын кюнле, бу кюмюш кечеле.

Ма бюгече да мен къошну аллындан
Сют джарыкъ басхан бу элге къарайма,
Джамагъатчыланы кёрген бу айны
Айхай да тамам бек сыйлыгъа санайма.

Ай къалай кючлю джарытыб турады
Джамагъат элини бурунгу ызларын!
Бу ай ма былай ийнакълагъанды
Кечеги тойлада бу элни джашларын-
кызыларын..

ЭРТДЕННИГИ КЮН ТАЯҚЪЛА

Джамагъатха кюн тийгинчи, кюн таякъла
Гитче къолну айрысындан чыгъадыла,
Кюнню кёзю тау артындан къарагъанлай,
Тик бурулуб ёзеннге алтын джагъадыла.

Ол кёзюуде мен къошуму аллын ачсам,
Кюнден, нарат хауадан да ол толады,
Джамагъат суу шоркъалары
джим-джылтырай,
Сыбызгъысын къая къырыкъда согъады.

ДЖАМАГЪАТНЫ МЕЛЕГИ

«Я видел там пару божественных глаз».

М. Ю. Лермонтов

«Уллуду, байды Джамагъат»,
Къуру рысхы бла, кюч бла тюл,
Кёлню джарыкъ этген къызы бла,
Анга болгъанма мен мюкюл.

Ариу джерни ариулары
Болады кёб деб мен эшитгенме,
Ма бу кюз а барыб ары,
Мёлегине бек илешгенме.

Кёрген эдим Джамагъатда
«Садакъ кибиқ учхан атда

Байракъ болуб бир баргъанны,
Суйген эдим аны арта.

Джамагъатда ёсенди ол,
Тынглай тауда шоркъалагъа.
Ала кёзлерин къарата
Джашнаб ёсен гоккалагъа,

Анда кюзгю кёзлеуледе
Ариу суратын кёре,
Эмиликлени оюну
Анга къууанч келтире.

«Уллуду, байды Джамагъат»,
Къуру рысхы бла, кюч бла тюл,
Кёлню джарыкъ этген къызы бла,
Анга болгъанма мен мюкюл.

ДЖЫЛКЪЫЧЫ КЪЫЗ

Джамагъатда этген бу назмуларым —
Санга таугъа джюрюучюме эсертме.
Бир кёбдюле джуртну ариу къызлары,
Джокъду ансы алада санга джетген.

Чегетлени башларында къаяла,
Ары чыкъгъан айланч-буйланч джолчукъла,
Бирчиги бла джылкы сюрюб кетгенсе,
Андан бери турама сени джокълаб.

Тау башына джайылган кѣк кѣтапа,
Токкаларын салкын аязла тарай;
Джылкычыны жылкычы тууган кызы
Ол джайлыкдан мен келген джолга
кѣрай.

Биз джашайбыз буду насыб дегенлей,
Узакъсыныб кѣртла салган болджалны.
Тѣреб кѣалчы тарпан атынга миниб,
Мен да тутдум джер салырга акѣджалны.

ДЖАМАГЪАТХА СЮЙМЕКЛИГИМ

Бююн-тамбла кетерикме мен да,
Кѣайда болсам да, джюрек—бу джерде.
Джамагат ѣзен, Гитче кѣол аягы,
Ма ол сизни кемсиз суйгенди дерле.

Джюреги тюз сабий арбазын суйгенча,
Сюеме сени, Джамагат ѣзен!

Былай сезимни не затды экен
Мен джашаганлы манга. сездирген?

Минглеб минглени зияратлары
Кѣрюр ючюндю ариулугунгу.
Мени уа санга мынча зияратым —
Тууган джериме кѣурман болурум.

Бююн-тамбла кетерикме мен да,
Кѣайда болсам да, джюрек—бу джерде.
Джамагат ѣзен, Гитче кѣол аягы,
Ма ол сизни кемсиз суйгенди дерле.

СЮИМЕКЛИК

МАРАЛЫМ

I

Маркъа марал къая ранда атлайды,
Ариу чакъгъан хансчыкъланы отлайды.

Ойнай-ойнай терен ёзеннге энди,
Гара суудан ичди да керпесленди.

Маркъачыгъым, тауларымы хурмети!
Насыблы этди джазыу санга тюбетиб.

Кел мен санга татымлы аш салайым!
Кел джумушакъ сыртынгы бир сылайым!

Сени къара кёзлеринги этсем ба!
Сени толу богъагъынга тийсем ха!

Таууш эшитиб, къулакъ джумуб чынгады,
Тау башына садакъ кибики чыгъады.

Маркъачыгъым къая рандан къарайды—
Кёзлерими мыдахлыгъы къорайды.

Менден анга болур сау бир къычырым,
Маралыма эшитилсин мени джырым:

«Кийик эсенг, ышаннга салыб атма кьой,
Марал эсенг, эмчегингден тартма кьой!»

Къулагъыма татлы ауаз чалышды,
Таугъа-ташха чачды ауур сагъышны.

«Кийик тюлме, ышаннга салыб атаргъа,
Марал тюлме, эмчегимден тартаргъа,

Бу тауланы хурметисе, дейдиле,
Кел деб кёбле ма былай тилейдиле.

Мен а, къараб, къая ранда тебсейме,
Мени чыгъыб туталлыкъны кюсейме.

Улакълыгъым къаялада ётгенди,
Чемишлигим болсун мени джетгенни!»

Алай айтыб, ёрлеб кетди къаягъа,
Мен барама тауну ёрге таяна.

Бийнёгерлей атланганма ызындан,
Умут этиб Абсатыны къызындан.

II

Къачма, ариу, къачма, ариу, джетерме,
Бийнёгерлей ранда къаллыкъча кёрме!

Мен устама, тауда къала этейим,
Сени аны тёрлерине элтейим!

Гоначкирни кюйюз этиб берейим,
Аны юсюнде сени джюрюб кёрейим!

Субайлыгъынг—кюмюш таякъ
джонганлай,
Баргъанынг а—акъ мараллай джоргъалай.

Ёмюрюнгде бояу тиймеген чачынг
Джылтырайды кёз туурамда, къууанчым.

Ёмюрюнгде бояу тиймеген эрнинг
Уллу-Камда наныкъ кибикди, кёрдюм.

Кёзлеринги къаралыгъы—дугъумла,
Ала ючюн чагъыр алдым тогъургъа.

Сени ол джаш кёкюрегинг—кюн тюйме,
Этеклеринг—къызыл джашнагъан гюлле.

Солгъа салыб, къалабызгъа барайым,
Алтын кюнню таракъ этиб тарайым.

Тебердини тамчылары — мынчакъла,
Сен ала бла суйгенинги къучакъла.

Доммай тауну нюр джаухар гагарагын
Алтын этиб, сыргъала тагъарыгъым,

Кел кюмюшге къарасауут салайым,
Кямар къыс да, оюуларын санайым!

Кел чолпандан ишлейим бууунлукъла.
Бууунлары джарыкъ бериб турлукъгъа!

Ай кесекден ишлейим да джюзюкле,
Къарасынла он бармагъынга кёбле.

Алай айта маралымы тохтатдым,
Къууанама, толгъанды да муратым.

Суратынги тау музейге салама,
Кюн кетмесин Мариям аны сыламай.

Сенлей ариу джокъду дерге базама,
Атынги «Къызыл китабха» джазама.

III

Ушашдыла маркъа улакъ бла марал,
Анасына къараб, кызын алай ал.

Аталары—кёкбар тартхан джигитча,
Аналары — ариуланы дженгерча.

Учхан кѳушдан тѳк алычу джашлары,
Бирден кириб, толтурдула кѳошларын.

Эгешчикни кѳз гинджича кѳрелле,
Эгешчикни хар ишине тѳрелле.

Ата сыры уландады дейдиле,
Ана сырын кѳзында излейдиле.

Бир кѳб сабий ѳсдюргенликге, ана
Турад алкѳын джашча джылтырай-джана.

Бузмагѳаны табигѳатны джоругѳун
Айта эди насыбха джолугѳурун.

Юйдегиси кѳууандырыб тутады,
Джангыз бир зат джюрегин кѳоркѳутады:

«Иги джашха джолугѳалмаса кѳзым,
Батарыкѳды мен джарлыны джулдузум!»

Да тутмаса, шо, ол джанны насыбы,
Ана огѳай, мен да кѳалырма сыныб.

Анасыча, кѳб сабийни ѳсдюрсюн,
Аны ючюн тюрленмесин бет тюрсюн!

Анасыча, юйюрюнден кѳууансын,
Ол болум да мен болушуб кѳуралсын!

ТАЯННГАНДЫ КЪАЙЫННГА ДЖЕГЕ

Сюймекликни аурууун чеге,
Таяннганды къайыннга джѐге,

Джашнагъанды сора Джѐгетей,
Табигъатны кѐгетиме дей.

Андан бери къаллай ариула
Тургъандыла ол элде тууа!

Аланы уа эм мѐлеги — бу,
Субайлыгъы — джангы джетген буу.

Акъ къая бла ауайыкъчы кел,
Хоншу ѐзеннге кирейик таукел,

Кесингчала сен анда джарат,
Хар бирине мен атарма ат,

Кѐб тюшерлей ѐзенинг эсге,
Ариулугъу кѐрюне кѐзге.

Сюймекликни ауурун чеге,
Таяннганды къайыннга джѐге.

Джашнагъанды сора Джѐгетей,
Табигъатны кѐгетиме дей.

Алгынынгы джарам энди кыйнамай,
Джюрегим кьутулуб сандракъдан,
Тегеран кёксюлдум гюллери бла
Къутхарады ауруу азабдан.

Чайханам сыйлансын Орусда деб,
Тёгерек имбашлы бир персли,
Аракъы, не кючлю чагъыр къуймай,
Ичиреди кызыл шай кеси.

Аллай бир кёл ашаб да ичирме,
Къызарады кёб гюл бачхангда,
Бетинден чадрасын атыб, бошму
Кёз кысыды ол ариу кыыз манга?

Россейде сынджырда итленича
Биз тутмай джазгъы кызыланы,
Аланы ачхасыз ийнакълайбыз,
Салмай чыртда къама ызланы.

Бучукъгъа уа, ариу санлары ючюн,
Бети—кюн, кёзлери да—нюрлю,
Хороссан джаулугъун мен кысарма,
Ширазны кюйюзюн да бериб.

Къуйчу-къуй, ичейик биз кючлю шай!
Мен сени ёмюрде алдамам.
Мен кеси кесиме джууаблыма,
Санга мен джууаблы болалмам.

Эшнк артына къараб турма,
Чыгъады эшикчик бачханга!
Бетинден чадрасын ачыб, бошму
Кёз къысды ол арну къыз манга?

КЕЛ СЕН МЕНИ ДЖОЛ УСТАГЪА БИР САЙЛА

Джерге тийсе кёк тейрини джарыгъы,
Суугъа эниу—ёхтем бууну джоругъу.

Сюрюучюгю сакъ атлайды ызындан,
Аны излейме бир таулуну къызындан.

Кел сен мени джол устагъа бир сайла!
Тау джолланы менича билген къайда?

Джашау салгъан ызладыла ол джолла,
Чыкъгъандыла илине ташха-къолгъа.

Имбашынгы джюрегиме тирейим,
Алай джюрюй, ауушланы кёрейим!

Гаралары суусабыбызны кессинле,
Тюбегенле суймеклигибизни сезсинле!

Джерге тийсе кѣк тейрини джарыгъы,
Суугъа эниу—ѣхтем бууну джоругъу.

Сюрюучюгю сакъ атлайды ызындан,
Аны излейме бир таулуну кызындан.

ЕМЮРЮМДЕ МЕН БОЛМАЙЫМ СЕНСИЗ

Ете барады бу къачхы кече,
Джулдузлары акъыртын кѣче.
Анга къарайды минг чыракълы эл,
Завод оджакълары тютюн иче.

Кѣкге къарайбыз суу джагъада биз:
Къой джоллу кѣкню кенглиги—чексиз.
Сени сюеме мен да ма алай,
Ёмюрюмде мен болмайым сенсиз.

Муну эшитиб таудан чыкъды да ай—
Уллу Къобан саркъады джылтырай.
Джагъасындан къарайса сен джарыб,
Шоркъаланы джырларына тынглай.

Тѣгерекде уа — къар башлы таула,
Тюрсюнлерин атхандыла суугъа:

«Да, суйгенле, туугъан джеригиз—мен,
Сууда суратым—бюгече саугъам».

Башыбызда, сууда да — бу кече,
Джулдузлары акъыртын кече,
Анга къарагъан минг чыракълы эл,
Дагъыда биз, мында джазыу биче.

* * *

С. Есенинден

Болмагъанма Босфорда мен алкъын,
Манга сорма аны юсюнден,
Кёксюл джаннган кенг тенгиз таймай
Кёрюнеди эки кёзюнде.

Элтгенме десем, алдарыкъма,
Багдадха не дарий, не къына,
Ариу санынгы бир ийилт да
Олтур, солуюкъ салкъында.

Сен, огъесе, не тилесем да,
Бермезмисе бир магъана
Узакъ Россейни поэти деб
Аты белгили болгъаннга?

Къанымда согъулады тальянка,
Юреди айлы кече ит.
Сюермисе сен мени, перс къыз,
Кёксюлдюм джерими бир кёрюб?

Бери эригиб келген тюлме,
Келдим сыфатынг чакъырыб,
Къуулачынг а, турна къанатлача,
Мени бойнума чалыныб.

Джюрекни хош этер зат излейме,
Озгъан джолума да сѣз джокъ.
Джеринг бир джарыкъды, сейирди,
Аны юсюнден айт бир джукъ.

Джюрекни толтурубду тальянка,
Сен мыдах ауазын тунчукъдур,
Мен северде къыз деб ахсынмай
Турурча, аны унутдур.

Босфоргъа алкъын бармай турсам да,
Антырма аны юсюнден:
Кѣксюл джаннган кѣк тенгиз таймай
Кѣрюнеди эки кѣзюнгде.

ЭНТДА ТЮШЮР ЭСГЕ КЪАРЫЛГЪАЧНЫ

Танг атды -- булут кѣкге -- кюбе,
Шахарны басыбды мылылыкъ.
Минг къаргъа бирден кѣлтюрюлюб,
Туурамда турады бурулуб.

Тюненеча, бюгюн да бир кел,
Энтда тюшюр эсге къарылгъачны!

Бу кюнюме да бир салдыр сен кёл,
Джылы джазгъа бур да бу къачны!

Тюнеченча атайым тобдан:
Бачхабызгъа джаумасын да буз,
Марал джангур тегюлсюн джерге,
Бизни да бир болсун солуубуз!

ОТУНГДА КЮЕРГЕ, КЕРЕЛЕЙ ОТУМУ

Таулу сыйлыгъа санаб. нени тута эсе,
Мен аныча тутама эсде атынгы.
Мен отлума кесим, кече, кюн а кюсейме.
Отунгда кюерге, керелей отуму.

Туурангда олтуруб, мешнада мен быланы!
Минги Тау тубюнде ма тиземе санга,
Алкын джокъду андан а сени хапарынг,
Сезерсе, къараб бетимде ышаннга.

ТАУ ДА, КЮН ДА АНЫ ИЧИНДЕ КЪУУАНА

Тамашады тауда къачны эртдени:
Акъ джаухардан кийимлери джерклени.

Буз кепюрлю суу, чулгъана-булгъана,
Тау да, кюн да аны ичинде къууана.

Огъай деме, шо, джагъагъа барайыкъ,
Акъ кѣпюрден кѣк шоркъагъа къарайыкъ,

Теренинде бирге бир кѣрюнейик,
Табигъатда биз кѣл бир кенгдирейик!

Тамашады тауда къачны эртдени:
Акъ джаухардан кийимлери джерклени.

ЖЕЛ БОЛАЙЫМ МЕН САНГА АЛЛАЙ НĖГЕР

Джер бу кюннге къабыргъасын джылытханлы,
Бир айтсанг а, ненча минг джыл озгъанды?
Алкъын кюнден тоймай шуайды да бу джер!
Кел болайым мен санга аллай нѣгер!

БИР-БИРИНГИ МЕНИ ЭШТЕ КĖРЮГЮЗ

Эшитиледи къыл къобузча ауазы,
Келтиреди аны тауну аязы.

Неди десенг,—чатдан чабхан шоркъачыкъ,
Бир джери—ханс, бир джери—кѣзге ачыкъ.

Экибиз да бирге тынгылайбыз анга,
Бир сейирди ол макъам англагъаннга!

Экибизни джырыбызны джырлайды —
Экибизге ол насыб джоралайды.

«Былайы,—дейди,—ёмюрлюкден джеригиз;
Бир-биринги мени эште кёрюгюз,

Ма мен сингген суймекликни кёгети
Чыгъарырай бу джуртну сыйын-бетин».

Да зынгырда, шоркъачыгъым, зынгырда
Нарат таугъа терен кирген тыбырда.

Кёб турайыкъ джилек джагъангы джюрюб,
Бир-бирибизни алгъындан да бек суйюб!

Эшитиледи къыл къобузча ауазы,
Келтиреди аны тауну аязы.

Неди десенг,—чатдан чабхан шоркъачыкъ,
Бир джери—ханс, бир джери—кёзге ачыкъ.

КЕЛИБ МЕНИ ОДЖАГЪАМДА КЪЫЗ...

Мен сени артыкъ сюеме, къыз!
Былай айтды деб кёрме асылсыз,
Келиб мени оджагъамда къыз,
Сюериксе сен да ажымсыз.
Сен да—джангыз, мен да—ма джангыз;

Турмайыкъ да биз былай табсыз,
Къошулгъанча Инджикге Архыз,
Бир болайыкъ, бузмайын намыс.
Чалкъы сабсыз, саб да чалкъысыз
Турадыла хаман файдасыз,
Бир болсала, турмайын сансыз,
Биченликге саладыла ыз.
Герох этмез герохлукъ окъсуз.
Чарх да къаллай чархды тохунсуз?
Къобанмыды Къобан толкъунсуз?
Сюйгенден мен болдум джукъусуз.
Мен сени артыкъ сюеме, къыз!
Былай айтды деб кёрме асылсыз,
Келиб мени оджагъамда къыз,
Сюериксе сен да ажымсыз.

КЪАЧХЫ ЧЕГЕТ ОТЧА КЪЫЗАРДЫ

Езен къышха толу хазырланды.
Къайын чегети отча къызарды.

Былай омакъ турлукъду бир айны.
Кел ичинде айланайыкъ аны!

Хауасындан бетге урур къанынг!
Кесинги да бу терекледе таны:

Кёблеринден субайды санларынг,
Хурметли этесе къатларынг.

Ма ол болурса: барындан джарыкъ,
Ешюнюнде—эки тау джумарыкъ,

Этегинде уа—къыбкъызыл шкилди.
Ма къатына да экеулен келди.

Ала уа—сен бла мен бу джандетде.
Джашырчы, чегет, бизни бу миллетден!

Ёзен къышха толу хазырланды,
Къайын чегети отча къызарды.

КЪУРМАНЛЫКЪЛА ЭТЕР ЭДИМ ТЁЛЮНГЕ

Энтда алай бир къарачы, шо, манга!
Кюсетгенсе тюрсюнюгю дарманнга.

Энди алай къалалмаз эдинг кетиб,
Бери ызынга къайтарыр эдим джетиб.

Не этиб да джетер эдим кёлюнге,
Къурманлыкъла этер эдим төлюнге!

Кючлю къараб мени къабындыргъанса,
Кетиб къалыб, табылмайын тургъанса.

Тюберме да, терслигими кечерсе,
Ёмюрлюкге мени юйюме кёчерсе!

КЕЛ МЕН САНГА САЛКЪЫН БАЧХА ЭТЕЙИМ

Бу булбулну гюлледе созгъан джыры
Къалгъанладан кѣрюндю манга джылы.

Хар кюн сайын тынгларгъа болдум разы,
Къайтханчады Кавказны чакъгъан джазы.

Кел мен санга салкъын бачха этейим,
Джангыз сени джырынгы анда эштейим!

БАЛ ЧИБИН СЕЗГЕНЧА КЪАЧХАЧНЫ

Къурт-къумурсха джукъугъа киргенди,
Сууугъу джетгенди да къачны.
Кѣрюрге суююб, санга барама,
Бал чибин сезгенча къачхачны.

Кюн кетди, сизни бирге къойдум деб,
Ийнакълайды бирликни кече.
Ракетницадан тѣрт кере атдым да,
Кѣзлерингде нюрге джокъ ёлче.

Мен сени сюеме, тозратмазма,
Излеминги толгъаннга терге.
Не этейим бу сѣзлени айтмай:
Хур къызны алгъанма нѣгерге!

КЕГЮРЧЮНИОМ, КЕЛ КЪОЛУМА КЪОН

Туурамда учады кегюрчюн —
Кегрюзтеди хунерлик кючюн:

Тик ёрге кетеди да кюннге,
Хайда бурулады ол эне.

Къаратады аны оюну
Джетерикни кюню тоюну.

Экисине кез джетдиреме —
Бирчалыкны эслеб кюлеме.

Кегюрчюниом, кел къолума къон,
Мен болубма санга къурман-къор!

Ол кекдеги—сени ушашынг,
Эгечингди неда къарнашынг.

Мени юйюм болсун да уянг,
Эртден сайын мен кере уяни!

Мелегимди дерме бу къоннган,
Ариулугъунг тинг бере манга.

Туурамда учады кегюрчюн —
Кегрюзтеди хунерлик кючюн:

Тик ёрге кетеди да кюннге,
Хайда бурулады ол эне.

ЭНДИ СЕН МЕНИ ЮЙЮМЕ КЕЧ

Быйылны бу бузлатхан къачы
Сосланны болгъанды къууанчы,

Этгенсе да кюнлерин джылы,
Сенсе да аны джюрек джыры.

Быллай бир къайдан табаса кюч,
Мукъладисча тартаргъа мени?

Энди сен мени юйюме кёч,
Сенсе сора джанымча кёргеним!

Сюймеклик тамам таза болса,
Бир ариу ёседи тёлюсю.

Бу юйде, азы бла санасакъ,
Сегиз джаш бла тёрт кыыз кёрюнсю!

Билгенингча атарын тангны,
Насыбынгы тутарын таны!

Сюймекликге уруннукъма мен,
Тохтагъынчы санымда къаным.

Быйылны бу бузлатхан къачы
Сосланны болгъанды къууанчы,

Этгенсе да кюнлерин джылы,
Сенсе да аны джюрек джыры.

СУБАЙЛЫКЪ АЯМАЙ БЕРИЛДИ

Бусакъ чыбыкъчыкъ джарашыб ёсдю,
Кёк джаулугъу, боз чебгени барды.
Къатындагъы кёзлеу да — кюзю,
Ариулугъун кёзюне тутады.

Кюн сайын кёреме экинги,
Кюн сайын да бир ышан эслейме:
Субайлыкъ аямай берилди,
Анга кёре болур халинг да дейме.

Джюрюшюнг сыйлы джюрюшдю, хо,
Бизни таба бир тартсын ол ансы!
Кюлюшюнг сыйлы кюлюшдю, хо,
Бизни юйде кюзгъалсын ол ансы!

Хар кюн сайын бу терек бла мен
Кёргенлей турлукъ болсакъ сени,
Джарыкълыкъ ма бюгюнча былай
Онглаб турсун сенде бу кёзлени!

Бусакъ чыбыкъчыкъ джарашыб ёсдю,
Кёк джаулугъу, боз чебгени барды.
Къатындагъы кёзлеу да — кюзю,
Ариулугъун кёзюне тутады.

С. Есенин ден:

Шаганэм, сен мени Шаганэм!
Чыкыгъаным, келгеним шималданды.
Анда ай тюбюнде чайкыалады
Толкунлу будай кенг тюзледе.
Шаганэм, сен мени Шаганэм!

Чыкыгъаным, келгеним шималданды,
Ай уллуду анда джюз кере.
Шираз не бек болса да ариу,
Иги тюлдю гъязан тюзледен.
Чыкыгъаным, келгеним шималданды.

Айтайым тюзлени хапарын:
Ол джарыкы будайданды чачым,
Келсе бармакыгъа чырмарынг,
Чырма, кыйнамаз ол ачыб.
Айтайым тюзлени хапарын.

Анда ай джарыкыда чайкыалады
Къара будай, бил бурмамдан.
Багъалым, чам да эт, кюл, ойна,
Анда уа къалын будай сакы
Уллу ай тюбюнде чайкыалады.

Шаганэм, сен мени Шаганэм,
Шималда да бир кыыз сагъышлы
Болур ма мени юсюмден,
Санга ол тамам бек ушашды,
Шаганэм, сен мени Шаганэм.

ДЖАННГА КЮЧЛЮ ТАРТХАНЫ ДЖАННЫ

Къар бузлаб, кубе болду джерге,
Джылыталмай къараучанды кюн.
Сен керексе быллайда меннге,
Мен сенсиз джашамайма эркин.

Кел мени бла ёзенни ёрге,
Сен анда кёрюрсе юлгюле!
Теке марал бла чемичи бирге,
Бир-бирин сюре ёкюрюрле.

Адамны да джаратды джер-суу,
Чегетге терен бир кирейик,
Нанын излеб ёкюреди буу.
Ол ариугъа сый бир берейик.

Джаннга кючлю тартханы джанны
Табигъатда тюлдю да джангы!
Болчу, джаным, сен мени джанлы,
Отубузну бир джарыкъ джандыр!

Къар бузлаб, кубе болду джерге,
Джылыталмай къараучанды кюн.
Сен керексе быллайда меннге,
Мен сенсиз джашамайма эркин!

* * *

С. Есенинден

Бу джуртну бир кёксюлдюмдю джарыгъы,
Мени сыйым багъасы болду джырны.
Тенгизден, джел, шууулдамай, сабыр ур:
Эшитемисе, гюлню чакъырды булбул!

Эшитемисе, гюл джерге бюгюледи.
Ол джюрекден джыр болуб тёгюледи!
Тенгизден, джел, шууулдамай, сабыр ур:
Эшитемисе, гюлню чакъырды булбул!

Сен сабийсе, джокъду анга сёзюм чырт.
Сора мен а туюлмеми да джырчы?
Тенгизден, джел, шууулдамай, сабыр ур:
Эшитемисе, гюлню чакъырды булбул!

Багъалымса, Гелия, сен кеч мени,
Адам кёрю джолунда кёб гюллени,
Табынганча кёб кызыл гюл бюгюлюр,
Джюрекден а джангыз бирчиги кюлюр!

Сен да, мен да ышарайыкчы бирге;
Махтау бере бу суйюмлю джерлеге!
Тенгизден, джел, шуулдамай, сабыр ур:
Эшитемисе, гюлню чакъырды булбул!

Бу джуртну бир кёксюлдюмдю джарыгъы,
Сау джашауум багъасы болсун джырыны!
Булбулчукъ а салкынында бутакъланы
Гелия ючюн кызыл гюлню къучакълady.

ДЖЫЛЫ КЪАРАМ ДА МА ТУУРА АЛАЙДЫ

Къар джауду, ызы бла уа сууукъ
Бу джерге акъсыл къабукъ салды.
Сора кюн булутладан чыгъыб
Къарады да, буз эриб къалды.

Джылы къарам да мз. туура алайды,
Быллай бир кыызгъанма да ышар.
Табигъат—кюнден, ма бу джюрек да
Суйюмюнгден таяр да джумушар.

САКЪЛАЧЫ БИР, ЭНТДА, ЭНТДА БАРЛЫКЪМА

Къар джауады, агъартады бу джерни —
Тазалайды джолун санга тюберни.

Сен чакъырыб, мен учунуб джолукъдукъ—
Къыш чилледе джаз джылыууна чыкъдыкъ.

«Байрамым!»—деб, ракетницадан атханма—
Джети кёкню ахлусун уятханма.

Кёкде отла джарытдыла бетинги,
Сюймекликми кызыдыргъанды этинги?

Аны ючюн сокъчу, бир чанчылайым,
Таб къаманы учунда чончаяйым!

Нарт шуайды да сени нёгеринг Сослаң,
Нарт кызыды да кыуанчха кыуанч
кыошхан!

Сора сенсиз мен кыалай чыдарыкъма?
Сакълачы бир, энтда, энтда барлыкъма!

Къар джауады, агъартады бу джерни—
Тазалайды джолун санга тюберни.

ЭКИ ЁСЮМ БИР-БИРИНЕ

Эки ёсюм бир-бирине
Гоккаларын джукъдурдула —
Эки ёсюм бир-бирин
Зауукъгъа джолукъдурдула

Тёгерекге акъ тёкдюле —
Гокка тюбчюкле кёбдюле.

Бутакъчыкъла бюртюклениб,
Турадыла дженгиб-дженгиб.

Бир урлукъчукъ болгъанды минг,
Алайды зауукъ кѣгети.
Табигъат кеси юретди,
Къайтарайыкъ юлгюлерин.

ТОГЪУЗ АЙДАН КЪАЙТХАНЧА ДЖАЗ

Бирини орнуна бири келмей,
Джазы, джайы, къачы, къышы,
Къалай сейир эди джылны
Сыбабхадан чыгъышы!

Тогъуз айдан къайтады джаз,
Тогъуз айдан—джай,
Тогъуз айдан къайтады къач,
Къыш да—ма алай.

Джыл чакъны ма бу джоругъу
Джанлада да бар:
Тогъуз ай бла, тогъуз кюнден
Сабийчик тууар.

Тогъуз айдан къайтханча джаз,
Сюймеклик къайтды,
Джырлай эдим асыры аз,
Джыргъа сагъайтды.

Ичимде—от, тышым—рахат,
Назму тизе джюрюйме.
Аркъанынгы къарамай ат,
Керек эсем, чырт ийме.

Тузагъынга-къучагъынга
Кесим талпыб турама,
Ёмюрюнгде къадалыб тур,
Менден алгъа къорама!

Бу уяннган сезимлерим —
Хурмет тенгизде джюзгеним,
Элтсинле толкъунлары,
Сен къайда эсенг, ары.

Бирини орнуна бири келмей,
Джазы, джайы, къачы, къышы,
Менден сейирмиди джылны
Сыбабхадан чыгъышы?!

МИНГ АРИУДАН СЕНСЕ МЕНИ ЮЛЮШЮМ

Да джылкъыдан юлюш алмагъан аджир
Онгдурурму, сен салсанг да анга джер?

Джашны къызгъа къарамагъаны артдан
Джерде гюлню алгъан кибнкди атдан.

Айыб этме эркин айтыб ийди деб,
Артыкъ бек суй, былай кѣргенлей суйдю
деб!

Мен къарайма джыр сый берген таулагъа,
Елген алмаз, сени бермем саулагъа.

Минг ариудан сенсе мени юлюшюм,
Бизни юйге тартсын сени джюрюшюнг.

Арбазымда орнатхын суймеклик терегин,
Тюбюнде уа суймеклик кѣгетин бѣлегин!

Алалмаса джылкъыдан юлюш аджир,
Онгдурумму, сен салсанг да анга джер?

Джашны къызгъа къарамагъаны артдан
Джерде гюлю алгъан кибикди атдан!

ШО ОКЪУ ЗАМАНЫНГЫ КЪЫЗГЪАНМАЙ

Мен санга кириб бардым да бююн
Сюеме, кел манга деб тилерге,
Эки кѣзюм бир санга къарайды,
Бир излейме сѣзюю джерде.

Не бишмегенди суймеклик айтырлай;
Не да ол озгъанды болджалын,
Ансы не буюкъмай, не тартынмай,
Джалынырем, къошула чамым.

Джангы китаб, джыр китаб джазгъанма,
Берейим да бир окъу дедим.
Шо окъу заманынгы къызгъанмай,
Санга деб тизгенди джюрегим!

Бар эсе поэзиясы, айт да,
Экибизни бу этерик бир,
Бу китабны мен сыйлаб тутарма,
Ма сени бла ашыра ёмюр.

Мен санга кириб бардым да бюгюн
Сюеме, кел манга деб тилерге,
Эки кёзюм бир санга къарайды,
Бир излейме сёзюмю джерде.

ТЕРЕЗЕМ БЛА КЕЛДИНГ ДА КИРИБ

Эшикге ичинден мен салдым да кирит,
Кишиге да эс бёлмей, олтуруб ишлейим
деб кесим,
Джазны джашнагъан гюлю, терезем бла
келдинг да кириб,
Санга берилгендиле мени джюрегим бла эсим.

БАШЛАРЫ

Джолум

Джашауну тиклери	6
Кёрлюгом	7
Уян-уян	8
... Поэт деген неди (С. Есенинден)	9
Джангы джыргъа — джангы эжну	10
Орайда	11
Баджаргъан ишлерим	12
... Джашаууму джылла бла ёлчелесем	13
Тенглигибиз	14
Къарнашлыкъ (Байчораланы Хасанбийге)	14
Игиликге—игилик	15
... Джашилликге сары чабхан бетлерин	16
Сокъураныр джерим джокъ	16
Устазларым	17
Алимле	18
Къайдан болду Къарачай-Малкъар	
Излеу	28
Тауланы джоллагъанма	29
Таш нартла	29
Туугъан джерими сыйлы ташлары	31
Сын таш	38
Индиш башы	39
Эменле	39
Сагъыш	40
Къубратны осияты	42
Чакъыруу этдик, алан, атынгы	44
Алан къала	44
Алания	45
Тургъанды халкъ тирилиб	46
Къалыупала джазмасын окъудум	48
Тау джитиде акъ мекъам болуб	48
Къарча	49

Ехдем эмен	50
Сыйлы ауазла	51
Сыйлы ышанла	51
Езенлеринге мамырлыкъ кюню тиеди	52
Къобанны шоркъа джыры	53
Джазын уппа этгенди къачым	54
Боркъулдауукъ гарала	55
Таугъа къараб минг бояулу тау кюлдю	56
Джууунган джуртум	56
Тау танг	57
Ташын джалаб, сууун ичиб	59
Мен джашайма бу джерледе сизни ючюн	60
Ахырында кесим боллукъма джерим	61
... Керек тюлдю, башха зат бла болушмагъыз	62

Х у р з у к

Джурт	64
Кёрюнеди кёжюме	64
Уллу Хурзукну тарих ызларын ызлай Б. Русланнга)	65
Къарачайны бешиги	66
«Эй джуртум!» — деб	67
Къарачай-Малкъар аууш	68
Мен аны сенде кёргенме	68
Аталадан келген берекет	69

У ч к у л а н

Элле эли	72
Ай джарыкъ	73
Бабамы алан тамгъасы	73
Кесине алгъан джерим	74
Табынайыкъ ата-баба сынларына. (Б. Бийбелатха)	75
Биялны сыбызгъысы	75

Уллуду, байды Джамагъат эл

Теберди сахар	84
Ачыкъ музей	87
Эркишиликни сынатхан тау суу	89
Мында болсам, тынч джазалама назму	90
Кюн таякълы ингир	90
Ай джарыкъ кече	91
Эртденги кюн таякъла	92
Джамагъатны мёлеги	92
Джылкъычы къыз	93
Джамагъатха скоймеклигим	94

С ю й м е к л и к

Маралым	96
Таяннганды къайыннга джѣге	101
... Алгъыннгы джарам энди къыйнамай, (С. Есенинден)	102
Кел сен мени джол устагъа бир сайла	103
Ёмюрюмде мен болмайым сенсиз	104
... Болмагъанма Босфорда мен алкъын, (С. Есенинден)	105
Энтда тюшюр эсге къарылгъачны	106
Отунгда кюерге, керелей отуму	107
Тау да, кюн да аны ичинде къууана	107
Кел болайым мен санга аллай нѣгер	108
Бир-биринги, мени эште, кѣрюгюз	108
Келиб мени от джагъамда къыз...	109
Къачхы чегет отча къызарды	110
Курманлыкъла этер эдим тѣлюнге	111
Кел мен санга салкъын бачха этейим	112
Бал чибин сезгенча къачхачны	112
Кѣгюрчюнюм, кел къолума къон	113
Энди сен мени юйюме кѣч	114
Субайлыкъ аямай берилди	115
Шаганэм, сен мени Шаганэм (С. Есенинден)	116
Джаннга кючлю тартханы джанны	117
... Бу джуртну бир кѣксюлдюмдю джарыгъы (С. Есенинден)	118
Джылы къарам да ма туура алайды	119
Сакълачы бир, энтда, энтда барлыкъма	119
Эки ёсюм бир-бирине	120
Тогъуз айдан къайтханча джаз	121
Минг ариудан сенсе мени юлюшюм	122
Шо окъу заманынги къызгъанмай	123
Терезем бла келдинг да кириб	124

ИБ 1535

Байчоров Сослан Якубович

ВЕЛИК, БОГАТ АУЛ ДЖЕМАТ

Стихи

На карачаевском языке

Редактор Н. М. Кагиева
Художник И. И. Орлова
Художественный редактор Л. А. Асланова
Технический редактор М. Ф. Перепадя
Корректор З. М. Козбаева

Сдано в набор 31.01.85

Подписано в печать 08.10.85. ВУ 77168.

Форма. 60x90¹/₃₂. Бумага типографская № 2.

Гарнитура литературная. Печать высокая.

Усл. печ. л. 4. Уч.-изд. л. 4.

Заказ № 565. Тираж 2000. Цена 40 коп.

Карачаево-Черкесское отделение
Ставропольского книжного издательства
г. Черкесск, пл. Кирова, 23, Дом печати

Карачаево-Черкесская укрупненная типография
г. Черкесск, пл. Кирова, 23, Дом печати

40к.